

**Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická**

Diplomová práce

**Evaluace postkonfliktní rekonstrukci v Bosně a
Hercegovině. Zvládání usmíření v postdaytonské éře.**

Bc. Zdeněk Rod

Plzeň 2020

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Mezinárodní vztahy

Diplomová práce

**Evaluace postkonfliktní rekonstrukci v Bosně a
Hercegovině. Zvládání usmíření v postdaytonské éře.**

Bc. Zdeněk Rod

Vedoucí práce:

Doc. PhDr. Šárka Cabadová Waisová, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2020

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci s názvem „*Evaluace postkonfliktní rekonstrukci v Bosně a Hercegovině. Zvládání usmíření v postdaytonské éře*“ vypracoval zcela samostatně za použití pouze uvedených zdrojů v souladu s pravidly odborné vědecké práce.

Plzeň,   květen 2020

Zdeněk Rod

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucí své diplomové práce Šárce Cabadové Waisové, Doc. PhDr. Ph.D. za odborné vedení, inspirativní rady a vstřícný přístup v průběhu zpracování této práce.

Rád bych též poděkoval své přítelkyni Neree Ruiz, rodině a svým blízkým přátelům za morální podporu a pomoc, jež mi v průběhu psaní práce poskytli. Můj dík patří i všem, kteří mi během psaní poskytli rozhovory a mnoho cenných informací. Jmenovitě děkuji Vladimíru Dzurovi, Kemal Šalakovi, Rusmiru Piralićovi, Srećku Latalovi, Alje Borožanové, Tatjaně Milanovićové a Zarje Markovićové.

Seznam použitých zkratk

BaH	Bosna a Hercegovina
EU	Evropská Unie
FBaH	Federace Bosna a Hercegovina
HDZ	Hrvatska demokratska stranka Chorvatská demokratická strana
HVIDRA	Hrvatskih Vojnih Invalida Domovinskog Rata
ICTY	Mezinárodní soudní tribunál pro bývalou Jugoslávii
VVO	Vnitřně vysídlené osoby
NAT	Severoatlantická aliance
OHR	Úřad vysokého představitele pro Bosnu a Hercegovinu
OSCE	Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě
RS	Republika srbská
SDA	Stranka demokratske akcije Strana demokratické akce
SDS	Srpska demokratska stranka Srbská demokratická strana
SFOR	Stabilisation Force
SFRJ	Socialistická federativní republika Jugoslávie
SNDS	Savez nezavisnih socijaldemokrata Svaz nezávislých sociálních demokratů
UNHCR	Úřad Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky
UNPROFOR	United Nations Protection Force
YIHR BiH	Inicijativa mladih za ljudska prava u BiH

Obsah

1. ÚVOD	1
2. METODOLOGIE	8
3. KONCEPT USMÍŘENÍ	11
3. 1. SHRnutí TEORETICKÉ LITERATURY	15
4. DAYTONSKÁ MÍROVÁ DOHODA	17
4. 1. ROZDÍL MEZI TEORETICKOU LITERATUROU A DAYTONEM V PROCESU USMÍŘENÍ	18
5. USMÍŘENÍ V BOSNĚ A HERCEGOVINĚ 2 DEKÁDY OD DAYTONU	20
5. 1. KONSTRUKCE TEORETICKÉHO RÁMCE PRO POSOUZENÍ REÁLNÉ SITUACE V SOUČASNÉ BAH	20
5. 2. ČINNOST KOMISÍ PRAVDY V BAH	20
5. 3. DODRŽOVÁNÍ LIDSKÝCH PRÁV A ČINNOST MEZINÁRODNÍHO SOUDNÍHO TRIBUNÁLU PRO BÝVALOU JUGOSLÁVII	23
5. 4. ZVLÁDNUTÍ NÁVRATU UPRCHLÍKŮ A VNITŘNĚ VYSÍDLENÝCH OSOB	29
5. 5. ETNICKY DIVERZIFIKOVANÉ ŠKOLSTVÍ V SOUČASNÉ BOSNĚ: DVĚ ŠKOLY POD JEDNOU STŘECHOU.	35
5. 6. JEDNOTNÁ VIZE BOSNY A HERCEGOVINY?: JEDEN STÁT, TŘI POHLEDY	39
5. 6. 1. Bosňáci v Bosně	40
5. 6. 2. Bosenští Srbové v Bosně	41
5. 6. 3. Bosenští Chorvaté v Bosně	43
5. 7. SOCIOEKONOMICKÁ SITUACE V BOSNĚ	44
5. 8. HISTORICKÉ PAMÁTNÍKY V BOSNĚ: DALŠÍ OBSTRUKCE K USMÍŘENÍ?	47
6. ZÁVĚR: ZVLÁDNUTÍ USMÍŘENÍ JAKO VZDÁLENÁ BUDOUCNOST? ...	49
SEZNAM LITERATURY	59
SUMMARY	76
SEZNAM PŘÍLOH	77
PŘÍLOHA 1. - QUESTIONNAIRE	77
PŘÍLOHA 2. – DEMOGRAFICKÁ MAPA BAH PŘED A PO KONFLIKTU.....	79

1. Úvod

Po konci studené války je mezinárodní systém dynamičtější než kdy předtím. Ve světě se objevila celá řada nových státních jednotek, jež usilovaly o vyhlášení nezávislosti v měnícím se mezinárodním uspořádání. Na západním Balkánu tomu nebylo jinak. Jugoslávské území se po smrti Josipa Broze Tita v roce 1980 konstantně propadalo do hluboké politické krize a dřívější etnicko-konfesní spory opětovně vyplynuly na povrch. Tyto spory byly za Titovy vlády do jisté míry utlumeny, neboť jakékoliv nacionalistické tendence byly striktně potlačovány (Domin 2001). Titova smrt vytvořila v jugoslávském politickém systému mocenské vakuum, které přivedlo už tak ekonomicky nestabilní zemi na pokraj hospodářské a politické krize (Dzuro 2017: 17). To v konečném důsledku vedlo k rozpadu země. Jako první v roce 1991 vyhlásilo nezávislost Slovinsko, po kterém krátce na to následovalo vyhlášení samostatnosti v Chorvatsku a Makedonii (Department of the State nedatováno). K dalšímu vyostření situace přispělo vyhlášení nezávislosti Bosny a Hercegoviny (BaH; Bosna) v roce 1992 (Kovacevic 2017), kterému předcházela eskalační politika nacionalistických stran – Stranka demokratske akcije (SDA), Hrvatska demokratska stranka (HDZ) a Srpska demokratska stranka (SDS) (Bieber 2014: 548). S vyhlášením nezávislosti nesouhlasili bosenští Srbové, kteří si po vyhlášení nezávislé BaH vytvořili své vlastní státní zřízení, Republiku Srbskou (RS). Podobně zareagovali i bosenští Chorvaté obývající Hercegovinu. Ti požadovali připojení k Chorvatskému státu. Jako poslední entita zde figurovali Bosňáci, kteří převážně obývali centrální část BaH (BBC 2018a).

Krátce po vyhlášení nezávislosti BaH došlo k otevřenému krvavému konfliktu. Zajímavý je však fakt, že všechna tři etnika bojovala na počátku konfliktu proti sobě. „Ve snaze zabránit těmto excesům ustanovila OSN v roce 1991 mírové jednotky UNPROFOR – United Nations Protection Force“ (Dzuro 2017: 17). Tyto jednotky měly peacekeepingový účel, ale kvůli slabému mandátu docházelo k opakovaným útokům na bezpečnostní zóny ze strany JNA (Jugoslávská armáda) a bosenských Srbů. V roce 1993 ovšem došlo k uzavření míru mezi Bosňáky a Chorvaty. Nové mírové uspořádání nakonec vyústilo ve

vytvoření Federace Bosny a Hercegoviny (FBaH) (Reuters 2008). I přes následující vytrvalé mírové snahy bosenský konflikt přetrvával a bezpečnostní situace se prudce zhoršovala. Z tohoto důvodu se do celé situace vložila Severoatlantická aliance (NATO), jež v roce 1995 vojensky eliminovala jednotky JNA a bosenských Srbů. Po leteckých útocích byly bojující strany pod tlakem mezinárodního společenství nuceny vstoupit do mírových rozhovorů. Finální mírové uspořádání bylo nakonec zpečetěno podpisem Daytonské mírové smlouvy (dále jen Dayton) (Lazarević 2015: 278).

Dayton nejenže formálně ukončil více než 3 roky trvající konflikt (Chandler 2006: 1), ale rovněž vytvořil i jednotný stát BaH. BaH však není unitárním státem, nýbrž se skládá ze třech jednotek: z chorvatsko-muslimské federace (FBaH), unitární jednotky Republiky Srbské (RS) a neutrálního distriktu Brčko. BaH je zároveň, přinejmenším z politologického hlediska, specifickým případem, neboť obsahuje prvky prezidentského i parlamentního systému. Daytonem byl vytvořen velmi komplexní a hybridní politický systém (Dzabo 2018), přičemž jeho architekti kladli silný důraz na princip brzd a protivah (Popta 2014: 15). Pro BaH je rovněž příznačné, že na základě Daytonu došlo ke vzniku tripartitního systému správy (Judt 2017: 696–698). Dayton měl mimo jiné sloužit jako ukázkový příklad, podle něhož mělo dojít k rekonstrukci a k usmíření poválečné společnosti. Kromě toho rovněž stanovoval tři hlavní cíle: 1) vytvoření multietnických a demokratických institucí, které zohledňují lidská práva a respektují principy právního státu; 2) zajištění postkonfliktní rekonstrukce (PKR) v BaH s cílem dosažení trvalého míru; 3) zajištění neopakování konfliktu (Korkut – Mulalić 2012: 110–111).

Dosažením mírového uspořádání se následně otevřel prostor pro poválečnou obnovu zpusťosené země. V první fázi se zejména jednalo o zajištění bezpečnosti a budování míru. Pro tyto účely NATO vytvořilo jednotky IFOR (*Implementation Force*), které se později přetransformovaly v SFOR (*Stabilisation Force*) a byly přítomny na území BaH do roku 2005 (Natoaktual nedatováno). Poválečná BaH se dále potýkala s kruciálními problémy týkajícími se velkého množství vnitřně vysídlených osob (dále jen VVO) a uprchlíků,

reintegrace bývalých komбатantů, poškozené infrastruktury, nefunkční správy (Waisová 2009: 78) či výskytu velkého počtu nášlapných min (Clayfield 2017).

Do PKR byla mimo jiné zapojena celá řada mezinárodních vládních i nevládních organizací. BaH se rovněž stala mezinárodním protektorátem, jenž byl spravován Úřadem vysokého představitele (OHR) pro BaH a formálně spadl do gesce OBSE (Chandler 1999: 124). Raná fáze PKR byla doprovázena širokou škálou problémů, jež vyplývaly zejména z institucionálního nastavení zakotveného v Daytonu. Dayton totiž nebyl mírovou dohodou v pravém slova smyslu, neboť PKR v BaH měly „provést mezinárodním společenstvím ad hoc utvořené a kontrolované instituce vybavené nebyvalou rozhodovací silou“ (Žíla 2014a: 186). Tímto bylo zapříčiněno, že mezinárodní společenství mělo výhradní kontrolu nad předáváním pravomocí bosenské administrativě. Mezinárodní společenství tak mohlo PKR realizovat podle svých představ. Limitované pravomoci bosenské správy se odrazily i ve volbách v roce 1996, kdy opětovně zvítězily tři klíčové nacionalistické strany (SDA, SDS, HDZ), které lze do určité míry považovat za strůjce bosenského konfliktu. Na základě výsledku voleb provedlo mezinárodní společenství obrat vůči dosavadnímu poválečnému vývoji a z tzv. rétorického přístupu, kde byl kladen důraz na zájmy obyvatel, přešlo na strategii technického plnění Daytonu prostřednictvím OHR (Žíla 2014a: 186). V této souvislosti někteří autoři polemizují nad tím, že Dayton byl ve své podstatě bosenskohercegovinským občanům vnucen a jeho plněním nelze dosáhnout kompletní suverenity (Mal – Rus – Boštic 2007), tj. PKR byla řízena pomocí expertů sedících v Bruselu či Washingtonu (Chandler 2006: 2).

Zajištěním bezpečnosti se na území BaH mimo jiné otevřel zcela nový prostor pro řešení otázek týkajících se politické konsolidace, sociální a ekonomické obnovy a restrukturalizace vzdělávacího a zdravotnického systému (Filipov 2006: 26). Obnova těchto sektorů se nicméně potýkala s dílčími problémy, které vycházely především z nezájmu místních politických elit. Další překážkou na cestě za obnovou byla nezkušenost s liberálně-demokratickými principy, jež chtělo mezinárodní společenství do BaH přenést, a uvažování místních elit v intencích autoritarismu. Z tohoto důvodu se o obnovu země zásadně zasadily mezinárodní vládní i nevládní organizace (Waisová 2009: 78–79). Ty podle

Kreimerové (2000: 6) tvořily základní stavební kámen celé poválečné obnovy. Z důvodu široké škály přístupů k postkonfliktní obnově bývá nejenom BaH, ale i zbylé části západního Balkánu označovány za „balkánskou laboratoř“ (Schmunk 2010: 19). A právě na případu poválečné obnovy BaH se v uplynulých 15 až 20 letech testovaly různé koncepty a nástroje PKR (tamtéž). Rekonstrukce Bosny byla zároveň prvním velkým projektem poválečné obnovy od 2. světové války (Chandler 2006: 1).

Postkonfliktní rekonstrukce probíhá v BaH už více než 2 desetiletí. Na první pohled se zdá, že bychom měli vidět zcela obnovenou zemi. Opak je však pravdou. Současná BaH se stále potýká s hlubokými strukturálními problémy, které jsou do jisté míry způsobeny nedořešenou otázkou mezietnického usmíření. K podobným závěrům docházejí i Oliver P. Richmond a Jason Franks (2009: 18–19, 34). Ti tvrdí, že od podepsání Daytonu a intenzivní PKR nebyl úspěšně vytvořen funkční liberální stát, a to zejména kvůli hlubokým mezietnickým sporům, jež znemožňují vybudovat multikulturní společnost s ideou jednotného národa. Ačkoliv jsou k vývoji v BaH spíše skeptičtí, připouštějí, že bylo dosaženo určitého pokroku v souvislosti s novými pracovními příležitostmi, budováním občanské společnosti a právního státu. Zároveň polemizují nad tím, zda je možné aplikovat liberální model státu západního stříhu, jenž byl cílem PKR v BaH, na zcela kulturně, historicky a ideologicky odlišné prostředí.

Dalším autorem zabývajícím se PKR v BaH je Roland Paris (2004: 106–107). Ten tvrdil, že došlo k téměř úspěšné obnově bezpečnostního sektoru, přičemž se podařilo eliminovat vypuknutí dalšího potenciálního konfliktu. Paris se nicméně domnívá, že v BaH neproběhla úspěšná demokratická tranzice a namísto multietnické a pluralitní společnosti vznikla společnost, jejíž instituce jsou rozdělené podle etnického klíče. V závěru své práce ale připouští, že ačkoliv obnova sociálního sektoru selhává, tak v BaH došlo k zajištění určité makroekonomické stability.

Podobně skeptický je i David Chandler. Chandler (2006b: 33) se domníval, že v případě BaH nelze uvažovat o zcela legitimním státu, a to zejména z důvodu slabé institucionální kapacity a neúplné suverenity. Ta je však podle něj do jisté míry způsobena silnou přítomností mezinárodního společenství, které se

prostřednictvím OHR podílí na vedení země a zdráhá se předat své pravomoci bosenským elitám. Chandler v tomto ohledu hovoří o tzv. „sdílené suverenitě“. U Chandlerových prací je zajímavé si povšimnout, že pomalé a nepřilíš úspěšné budování státu nepřičítá počínání bosenských elit, nýbrž mezinárodnímu společenství.

K postkonfliktnímu vývoji v BaH se rovněž vyjadřuje i Filip Filipov (2006: 27). Ten tvrdí, že ačkoliv bylo dosaženo trvalého míru, tak politická a ekonomická nestabilita stále přetrvává. Dále upozorňuje na křehkou občanskou společnost a nevydařenou repatriaci utečenců do původních domovů. Zároveň dodával, že pro BaH bude v následujících letech klíčová obnova sociálního sektoru, zejména s důrazem na školský a zdravotnický systém.

Novější dokumenty vyjadřující se k PKR v BaH rovněž vykazují ambivalentní znaky. Na jedné straně se netají uznáním citelného progresu na všech úrovních obnovy – zejména vyšší návratnost uprchlíků nebo inkluzivnější školství, na druhé straně zmiňují širokou škálu problémů, které se od Daytonu nepodařilo vyřešit. Laura Brisard (2014) v tomto ohledu zmínila, že BaH opětovně zaznamenává oslabení právního státu a postoje k lidským právům. Dále mimo jiné podotkla, že politické spektrum je stále rozštěpeno podle etnických linií. Brisard nicméně došla k závěru, že největším problémem, jemuž současná BaH čelí, je nedokončené mezietnické usmíření.

Jedním z dalších autorů, jenž stojí za zmínku, je Uroš Lazarević (2015: 279–300). Ten se domníval, že postkonfliktní snaha mezinárodního společenství, jež se zasazovalo o vybudování národního státu pro všechny Bosňany, je teoreticky možná, ovšem v praxi neuskutečnitelná. Jako důvody uvedl rozdílný přístup k mýtu etnogeneze, kdy každé etnikum hledá své mýtické kořeny v logicky rozdílných historických narativech. Jako další argument uvádí poválečné rozdělení BaH „do dvou entit dle etnického klíče“ (Lazarević 2015: 278–280). V závěru svého článku zmínil, že jelikož BaH doposud nevyřešila otázku identity, lze ji zařadit do kategorie předmoderního státu v Hobsbawmově pojetí (Lazarević 2015: 280).

Podíváme-li se na současnou situaci, zjistíme, že není pozitivní. Bosenské politické elity, jako např. Milorad Dodik z RS, označují Bosnu za rozpadlý stát.

Dodik mimo jiné tvrdí, že Bosna jako multikulturní projekt selhala a zároveň vyzývá k secesi RS (BBC 2018b, Latal 2019). Někteří komentátoři jako Andrea Dudik a Jasmina Kuzmanovic tvrdí, že kvůli vypjaté vnitrostátní politické situaci nelze vyloučit potencionální válečný konflikt (Dudik – Kuzmanovic 2018). The Economist v této souvislosti dokonce zmiňuje, že soudobá vyostřená politická rétorika připomíná situaci krátce před válkou v 90. letech. Zároveň si klade otázku, proč se vlastně BaH ještě nerozpadla (vezmeme-li v potaz, že bosenská společnost je rozdělena jako nikdy dříve)? Na tuto otázku ovšem nemá jasnou odpověď a spíše předpokládá, že bosenská rovnováha je výsledkem snahy mezinárodního společenství (Economist 2017). Soudobá BaH je mimo jiné sužována silným odlivem mozků a cca 25 % obyvatel žije pod hranicí chudoby (Brezar 2019).

Výše zmíněné informace, názory a úvahy přiměly autora této práce zamyslet se nad tím, zda postkonfliktní rekonstrukce v BaH byla ve svém důsledku úspěšná, zohledníme-li politickou, ekonomickou a mezietnickou nestabilitu. Na základě informací zmíněných výše rovněž dovozují, že ústředním problémem celé poválečné obnovy je nezvládnutý proces mezietnického usmíření (*inter-ethnic reconciliation*). Právě z nedokončeného procesu usmíření pramení široká škála strukturálních problémů (drtivá většina lidí se neidentifikuje jako Bosňan, ale spíše jako Bosňák, Srb a Chorvat), které nejenže zpomalují obnovu země, ale dokonce se i snaží pozměnit její směřování (např. secesionistické snahy RS nebo odlišné vzdělávací osnovy) (Avramović 2017). Schmunk (2010: 26) v tomto směru podotýká, že byť v BaH proběhla rozsáhlá postkonfliktní obnova, tak procesu usmíření byla daná malá priorita, a to z důvodu jeho nízké efektivity. Pro BaH je mimo jiné příznačné, že aktivity podporující usmíření byly ve velké míře vykonány nevládními organizacemi či dalšími uskupeními občanské společnosti, kterými jsou např. Centre for Nonviolent Action či Youth Initiative for Human Rights se sídlem v Sarajevu (Fischer 2013a: 14).

Proces usmíření sehrává kruciólní roli v poválečném budování každé země, a tedy i Bosny. Z výše uvedeného se totiž zdá, že mezietnické soužití je problémem, na který se nabaluje celá řada dalších těžkostí. V souvislosti s dosažením cíle práce nejprve předložím podrobnou reflexi odborné literatury, jež se zabývá usmířením v teoretické rovině. Cílem je shromáždit informace o tom, co

odborníci a praktici považují za „usmíření“ a „jak by takový proces měl probíhat“, mj. co by měl zahrnovat. Ve druhém kroku provedu revizi Daytonské mírové smlouvy (1995) a pokusím se objasnit, jak uvažovala o usmíření a které konkrétně prvky týkající se usmíření explicitně zmiňuje. Jinými slovy, z litery Daytonské úmluvy vyberu části a cíle, které se týkají usmíření. Zjištěné závěry týkající se usmíření z analýzy odborné literatury a Daytonu následně porovnáám se současným děním v BaH a budu hledat odpovědi na to, jak se bosenská realita, resp. proces usmíření, který probíhal více než dvě desetiletí v Bosně, liší od teoretické vize usmíření a jak se liší od vize Daytonské mírové dohody.

Samotný text bude členěn do 6 kapitol: 1) úvod, 2) metodologická část, 3) teoretické zpracování usmíření, 4) revize Daytonské mírové smlouvy, 5) část prezentující a analyzující empirické postřehy ze současné Bosny a 6) závěr. Tento text staví na kvalitativní historiografické analýze s komparativními prvky. V metodologické části specifikuji, jak budu postupovat při sběru, analýze i evaluaci dat, která použiji v empirické části. V neposlední řadě vysvětlím, jakým způsobem budu porovnávat závěry vyplývající z odborné literatury a závěry vyplývající z analýzy Daytonské mírové smlouvy. Dané závěry budu následně posuzovat vůči současnému stavu v BaH, tj. bude mne zajímat, jaký je současný stav usmíření v Bosně vis-à-vis postupům a pokroku, který zmiňuje odborná literatura, a vis-à-vis cílům, které stanovuje Daytonská dohoda.

V teoretické části provedu revizi odborné a z praxe vycházející literatury o PKR a pomocí této literatury konceptualizuji pojem usmíření. Zejména se soustředím na to, co je považováno za nejdůležitější momenty tohoto procesu a jak by jich mělo být dosaženo. Čtvrtá část přinese rozbor Daytonské mírové smlouvy, jehož cílem bude objasnit ty body, jejichž naplnění by mělo směřovat k usmíření. Čtvrtá část přinese empirický materiál mapující vývoj mezinárodního usmíření v BaH po 1995. V závěru nakonec tento empirický materiál zanalyzuji a posoudím jej ve vztahu k teoretické části a Daytonu.

2. Metodologie

Jak již bylo uvedeno výše, metodou této diplomové práce bude kvalitativní historiografická analýza s komparativními prvky. Pro tuto metodu je charakteristické, že na samotném začátku autor nedisponuje předem známými komparativními kritérii, jako je tomu v případě pravé komparace. V tomto případě rovněž nebudu pracovat s časovou osou. Komparativní prvky vyplynou až ze samotné badatelské činnosti nebo ze studia příslušné literatury – v mém případě se tedy jedná o studium konceptu a praxe usmíření. Nově odkryté komparativní prvky následně logicky navedou autora k vhodnému bádání.

Cílem mapování teoretické i praktické literatury zabývající se usmířením v postkonfliktních společnostech je zjistit, jaké prvky jsou považované za součásti procesu usmíření. V teoretické části na základě analýzy literatury konceptualizují pojem „postkonfliktního usmíření“ ve společnosti a dále jej rozpracují i ve vztahu k prakticky orientované literatuře a literatuře z terénu. Při práci na teoretickém zázemí se pokusím zaměřit na takové body, jež autoři zmiňují jako klíčové pro proces usmíření. Již předem lze říci, že se kupříkladu jedná o obnovu místních komunit nebo o návrat vnitřně vysídlených osob (AUSA/CSIS Framework 2002: 11; Ferris 2009: 10–11). Ve třetí části představím a analyzuji Daytonskou mírovou smlouvu. Zde pojednám o článcích, které se bezprostředně vztahují k usmíření. Následně na základě informací z teoretické literatury a Daytonu vytvořím rámec se základními body, jejichž naplnění autoři zmiňují ve vztahu k usmíření za nezbytné. To znamená, že z odborné literatury budu vybírat to, co je podstatou usmíření a jakých cílů by mělo být v tomto procesu dosaženo. Zjištěné skutečnosti posléze srovnám s tím, jaké cíle v oblasti usmíření vytyčuje Daytonská dohoda. V poslední empirické části následně porovnáím realitu dnešní Bosny s cíli Daytonské dohody a s momenty vytýčenými v odborné literatuře.

V závěru provedu pomocí nasbíraného empirického materiálu srovnání reálné situace v procesu usmíření. Tento materiál následně vystavím hluboké reflexi vůči teoretické části a Daytonu. Následně posoudím, do jaké míry a v jakých tematických oblastech byly teoretické a daytonské atributy usmíření naplněny.

Při sběru dat v empirické části především využiji analýzu textů či dodatečných dokumentů a analýzu kontextu. Čerpat budu jak z odborné, tak z praxe vycházející literatury, novinových článků, hodnotících zpráv a policy dokumentů mezinárodních vládních i nevládních organizací a z oficiálních dokumentů bosenské vlády.

Pro obohacení celkového výzkumu využiji rovněž informací z rozhovorů. Protože jsem se po celou dobu psaní diplomové práce nacházel v České republice, nemohl jsem rozhovory vést přímo tváří v tvář vybraným respondentům. Proto jsem se musel uchýlit k emailové komunikaci. V tomto případě se jednalo o standardní strukturované adresované dotazníky, jež byly položeny příslušným zahraničním odborníkům a členům bosenské občanské společnosti. Dotazníky se skládaly z 11 otázek a týkaly se procesu usmíření (seznam otázek viz příloha 1). První korpus otázek se týkal toho, co považuje respondent za aktuální kroky k mezietnickému usmíření. Druhá sada otázek se zabývala tím, jaké mechanismy podle respondentů v procesu usmíření selhaly a proč. Poslední otázky pojednávaly o tom, co by mělo podle respondentů proběhnout, aby došlo ke zvládnutí mezietnického usmíření v Bosně. Komunikace s respondenty byla rovněž doplněna neformální emailovou komunikací. Výše zmíněné dotazníky byly položeny následujícím lidem:

- **Vladimír Dzuro:** Dzuro se v roce 1994 „aktivně podílel na práci mírových sil OSN v bývalé Jugoslávii (UNPROFOR), od dubna 1995 pak zastával více než devět let funkci vyšetřovatele Mezinárodního tribunálu pro bývalou Jugoslávii (ICTY) v Den Haagu v Holandsku“ (Grada 2020).
- **Kemal Šalaka:** Šalaka zastává funkci předsedy shromáždění veteránské organizace – *Udruženje Boraca Maloljetni Dobrovoljci Obrameno-Oslobodilačkog Rata 92-95* Kantona Sarajevo (UB MDR-KS) – sdružující dětské vojáky. Šalaka se mimo jiné profiluje jako politický aktivista, jenž jako první občan BaH registroval svého narozeného syna jako Bosňana (Jukic 2015), čímž se vyhnul etnické kategorizaci. V rámci podpory mezietnické spolupráce (s bosenskochorvatskými a bosenskosrbskými protějšky) také na školách přednáší o prevenci války (United Nations in Bosnia and Herzegovina nedatováno).

- **Srećko Latal:** Latal v minulosti pracoval jako bezpečnostní analytik pro *Crisis Group* a jako reportér během konfliktu nejen v BaH, ale i v Kosovu či Afghánistánu. V dnešní době pracuje jako regionální zpravodaj pro *Balkan Investigative Reporting Network* (BIRN) a jako politický analytik pro mezinárodní organizace. Zároveň je autorem nesčetně publikací a článků. S ohledem na usmíření měl Latal zajímavou připomínku: „usmíření je takové, jaké si ho lidé udělají“ (Latal, osobní komunikace, 2020). Toto prohlášení se náramně podobá Wendtovu argumentu, že „anarchie je taková, jakou si ji státy udělají“ (Wendt 1992: 395).
- **Rusmir Pirić:** Pirić v minulosti pracoval jako novinář a pracovník maďarské ambasády v Sarajevu. Podobně jako Šalaka rovněž spolupracuje na preventivních projektech mezinárodního rázu, které se soustředí hlavně na přiblížení hrůz války mladým Bosňanům. V současnosti je ředitelem poradenské společnosti *Pirkon*, šéfredaktorem magazínu *Veteran* a analytikem v *Bezpečnostním centru pro analýzy a prevenci v Praze*.
- **Tatjana Milovanović:** Ředitelka *Post-Conflict Research Center* (PCRC), Sarajevo.
- **Zarja Marković:** Ředitelka nevládní organizace *Humanity in Action Bosnia and Herzegovina*. Tato organizace klade v rámci svých aktivit důraz na lidská práva a mezinárodní dialog.
- **Ajla Borozan:** Zástupkyně a programová koordinátorka *Youth Initiative for Human Rights in Bosnia and Herzegovina* (YIHR). YIHR sídlí v Sarajevu a mezi jejich aktivity se řadí podpora mezinárodního dialogu, vyrovnání se s minulostí, informování převážně mladých lidí o nutnosti dodržování lidských práv. Dále usilují o šíření povědomí týkající se nutnosti právního státu.

3. Koncept usmíření

Tato kapitola si klade za cíl konceptualizovat pojem „usmíření“. V sociálních vědách lze jen s obtížemi nalézt koncept, s jehož definicí by se všichni autoři ztotožňovali. Definice se liší autor od autora a jejich interpretace se různí. Nejinak je to v případě pojmu „postkonfliktní usmíření“. Velmi široce lze však říci, „že usmíření obecně hraje klíčovou roli ve snaze o trvalé překonání konfliktu“ (Oberpfalzerová 2012: 12). Usmíření je současně stavem, který odráží vzájemné porozumění. To by mělo být dosaženo pozitivním přístupem a zohledněním potřeb druhých (Kostić 2009: 13). Podle Ramsbothama (2011: 15) je usmíření zároveň poslední fází konfliktního cyklu, a to hned poté, co dojde k dosažení normalizace vztahů mezi zúčastněnými aktéry.

Podle Herberta C. Kelmana (2008: 16) je usmíření takový stav, kdy bezprostředně po konfliktu musí dojít k proměně sociálních vztahů mezi konfliktními aktéry. Proměna vztahů by se zároveň neměla týkat pouze politických elit, nýbrž celé společnosti. Výsledkem těchto aktivit by mělo být dosažení trvalého míru, a to pomocí vzájemného porozumění. Kelman mimo jiné přichází s tezí, že aby se dalo usmíření považovat za zvládnuté, je nezbytné naplnit pět konkrétních podmínek. První podmínkou je vzájemné uznání národnosti a lidství. Tato podmínka ve své podstatě zahrnuje fakt, že každý má nějaké historické vazby k danému území, tudíž zde má legitimní právo pobývat a nárokovat si národní práva. Každý jedinec si zároveň zaslouží vést důstojný život. Druhou podmínkou budování míru je rozvoj společné morální základny. Pro tento bod je příznačné, že k mírovému uspořádání by se nemělo přistupovat pragmaticky, nýbrž s vysoce morálním porozuměním. Toho může být dosaženo tím, že architekti mírové dohody zohlední požadavky obou stran a nastaví spravedlivé uspořádání se silnými institucemi, jež budou na ono uspořádání spravedlivě nahlížet. Jako třetí podmínku zmiňuje nutnost vyrovnání se s historií. Zde by mělo dojít k přehodnocení historických narativů a zhodnocení národních mýtů. Kelman v tomto bodě připouští, že cílem je vytvoření jednotné interpretace historie, jež zohlední historické zázemí všech zahrnutých skupin. Za čtvrté pracuje s bodem

přijetí zodpovědnosti. To se může projevit jak v symbolické (omluva za své činy), tak v materiální rovině (odškodnění, restituce). Pátou a poslední podmínkou je podle Kelmana stanovení vzorců a institucionálních mechanismů spolupráce. Zde klade primární důraz na spolupráci v oblasti veřejného zdraví, životního prostředí, vzdělávání, komunikace, vědy a kultury. Tyto prvky samy o sobě nemohou vést k usmíření, nicméně mohou napomoci k vytvoření úrodné půdy pro např. konstruktivní politický dialog. Výsledkem tohoto dialogu by měl být společný a uspokojující politický konsenzus týkající se těch věcí, které v konečném důsledku povedou k usmíření (Kelman 2008: 27–29).

Další autor, John P. Lederach (1998: 26–27), přichází s tezí, že klíčem k usmíření je proměna konfliktních vztahů. Proměnu konfliktních vztahů dává Lederach do roviny mezilidských vztahů, na kterých je potřeba neustále pracovat. Jádrem vzájemných vztahů má být mimo jiné princip porozumění. Lederach dodává, že v průběhu procesu usmíření je nezbytné odsunout minulost stranou. To je však možné, pouze pokud dojde k vytvoření dostatečně velkého prostoru k dialogu, kde mají oběti konfliktu možnost se tzv. vyzpovídat ze svých traumat – v tomto ohledu naráží na význam „*truth commission*“. V další fázi by se lidé podle Lederachova přístupu měli podílet na budování společné budoucnosti, ovšem až ve fázi, kdy se „vyrovnali se svou minulostí, nepřáteli, nadějemi a strachem“ (Lederach 1998: 27). V dalších úvahách Lederach pracuje s pojmem odpuštění, jenž je v průběhu usmíření nedílnou součástí změny sociálního prostoru. Lederachovy postřehy lze shrnout konstatováním, že usmíření je prostor, kde se vzájemně interagují čtyři prvky: pravdivost (sjednocený pohled na minulost a budoucnost), soucit (odpuštění, podpora, porozumění), spravedlnost (spravedlivé odškodnění, rovnost, spravedlivé rozhodnutí) a mír (harmonie, bezpečnost, vzájemný respekt, jednota). Lederach si samozřejmě uvědomuje, že usmíření je komplexní proces, jenž bývá doprovázen celou řadou paradoxů. Jedním z paradoxů je kupříkladu odsunutí společné minulosti a následná bezprostřední spolupráce na sdílené budoucnosti (Lederach 1998: 29–31). Pro Lederachův přístup je příznačné, že dosažení usmíření je podle něj ústředním komponentem obnovy rozdělených společností, pro který je příznačné, že není

nikterak časově ohraničen, neboť se jedná o dlouhodobou snahu (Lederach 1998: 151).

V neposlední řadě stojí za zmínku, že Lederach v momentu budování společné budoucnosti klade důraz na vzdělání, které by mělo odrážet prvky usmíření (Lederach 1998: 176). Tomuto problému se budu věnovat v empirické části, jelikož bosenské školství se s hlubokými strukturálními problémy potýká dlouhodobě. Tyto problémy se posléze např. odrážejí v etnicky diverzifikovaných školách. Důležitost školství v procesu usmíření zmiňuje i Ramsbotham (2011: 18). Ten tvrdí, že vzdělání, které vysvětluje příčiny daného konfliktu, může přispět k udržení míru, avšak ne k celkovému usmíření. Podle Beth Colové (2009: 177) je taktéž důležité zaměřit se na obsah školní výuky. Ta by neměla zahrnovat nenávislné texty a měla by objektivně pojednávat o dané realitě.

Usmíření v pojetí Martiny Fischerové (2013b: 22–24) se nikterak neliší od autorů výše. I ona jej považuje za středobod PKR, přičemž hojně operuje s pojmy jako „porozumění“, „odpovědnost“ či „odpuštění“. Fischerová ovšem dodává, že je nutné zaměřit se na sdílené vzpomínky, které jsou do jisté míry sociálně konstruované, vyplývající ze sdílené kultury, přesvědčení, diskurzu a učení. Právě sdílené vzpomínky mají zřejmý vliv na konstruování společné budoucnosti, neboť minulost ovlivňuje budoucí počínání.

Hugh Miall (2005: 259) např. přirovnává usmíření k tzv. sociálnímu uzdravení mysli, které v konečném důsledku může vést v Galtungově¹ terminologii k pozitivnímu míru. Vedlejším projevem tzv. „nemocné mysli“ může být např. post-traumatická stresová porucha (tamtéž: 262), s níž se hojně potýkají bývalí bosenští kombatanți. Proces usmíření by měl být podle Mialla zahájen zesponu (*grassroots level*). Jen tak má usmíření šanci na úspěch (tamtéž: 268).

Další skupina autorů, jako např. Milivoje Panic, se v rámci usmíření soustředí na návratnost a uprchlíků. Panic (2005: 9–10) tvrdí, že ve většině případů dochází ke změně demografické mapy dané země tím, že lidé jsou nezřídka nuceni opustit své domovy. Z toho důvodu se může přihodit, že etnická skupina, která měla dříve majoritní zastoupení v určité oblasti, se může ocitnout v minoritním

---

¹ Johan Galtung (1967: 17) se domnívá, že v mezinárodním systému se vyskytuje existence pozitivního a negativního míru. Negativní mír značí absenci kolektivního násilí. Naopak pro ten pozitivní je typické, že se vyznačuje sdílením společných hodnot.

postavení. Vláda by tedy měla zaručit bezpečný návrat VVO a uprchlíkům a zároveň zaručit legislativní ochranu menšin. V návaznosti na návratnost VVO a uprchlíků by se místní samospráva měla rovněž zaměřit na potenciální „odliv mozků“. V tomto ohledu se jedná zejména o mladé talentované jedince, již touží po lepších životních standardech. Tito lidé jsou pro obnovu lidského kapitálu, jež vede k usmíření, nezbytní.

Návrat VVO a uprchlíků je taktéž klíčový pro Beth Colovou (2009: 179–180). Podle ní je nezbytné zaručit těmto lidem bezpečný návrat. Ti by se měli ve svých původních domovech opět cítit bezpečně. Návrat by se rovněž měl uskutečnit co nejdříve. Zároveň by mělo dojít k zaručení návratu potenciálně pozbytých nemovitostí (tamtéž: 182). K podobným závěrům dochází i Elizabeth Ferrisová (2009: 9–11), pro kterou je návrat VVO a uprchlíků zásadní podmínkou k dosažení usmíření. Tvrdí, že aby mohlo dojít k zvládnutému návratu těchto osob, je potřeba naplnit 4 podmínky: 1) zaručení bezpečného návratu, demobilizace ozbrojených skupin, vybudování právního státu; 2) navrácení zabaveného majetku, oprava poškozených domovů; 3) obnovení sousedství a veřejných služeb. Podle Ferrisové se dá za úspěšné obnovení původních komunit považovat mimo jiné i skutečnost, pokud se VVO a uprchlíci vrací do svých původních domovů, kde mají etnicky minoritní postavení. Taková situace je podle ní také náznakem toho, že došlo ke zlepšení bezpečnostní situace v dané oblasti.

Podíváme-li se však na jiný druh teoretické literatury, jako jsou např. rekonstrukční návody (tzv. *manuals for practitioners*), je možné si povšimnout menších odlišností. Tyto odlišnosti se zejména s ohledem na repatriaci VVO týkají potenciálního počtu navrátilců do svých bývalých domovů. Třebaže s těmito počty teoretická literatura nepracuje – možná i záměrně – tak rekonstrukční návody připouštějí, že cílem není 100 % návratnost, nýbrž její zvládnutí.² Proto podobně jako ve studiu konfliktů dochází i v tomto případě k terminologickému obratu, a to managementu uprchlíků a VVO (AUSA/CSIS Framework 2002: 12; UNHCR 2010: 461–462). Nakonec je rovněž nezbytné poznamenat, že chápání „domova“ je do jisté míry sociálním konstruktem. Dle holistického přístupu domov není

---

² V podobném duchu např. Ondřej Žíla (2014a: 284) zmiňuje, že cílem usmíření není vytvoření harmonické společnosti, nýbrž národnostně snášenlivého prostředí.

pouze fyzickým prostředím s materiálním pozadím, nýbrž i místem se sociálními a kulturními vazbami (Eastmond 2006: 144). Na základě těchto tvrzení lze vyvodit, že pokud jedna část chybí, tak dosažení úplné repatriace³ VVO a uprchlíků, jež přispívá k usmíření, není možné.

Pokud se ovšem krátce vrátíme k pojetí usmíření v rámci *Post-Conflict Reconstruction Task Framework*, je možné vysledovat, že zvládnutí návratu VVO a uprchlíků neřadí do sekce usmíření, nýbrž do části zabývající se socioekonomickým rozvojem (AUSA/CSIS Framework 2002: 12). Na základě výše uvedeného je ovšem zřejmé, že i socioekonomická obnova úzce souvisí s konceptem usmíření – socioekonomická obnova je nezbytná, pokud je ve společnosti snaha zabránit odlivu mozků, jak zmiňuje Panic (2005: 9–10). V samotné části věnující se usmíření autoři postkonfliktního rámce zmiňují, že je nezbytné: 1) vytvoření komisí pravdy (*Truth Commissions*), které by měly mít na starost vzdělávací činnost, jejíž obsah se zabývá usmířením ve společnosti a procesem repatriace; 2) Dosažení obnovy komunit, jež by mělo být dosaženo zvýšením vzájemné důvěry (např. pomocí mezinárodních projektů) nebo zapojením ženských iniciativ (ženské NGOs jsou právě pro Bosnu příznačné); 3) Vybudování iniciativ sčítajících lidské oběti, podpora programů zabývajících se post-traumatickou stresovou poruchou, podpora lokálních vzdělávacích iniciativ (školní granty) či vytvoření společných historických ústavů, jejichž cílem je objektivně pojednávat o předchozím konfliktu (AUSA/CSIS Framework 2002: 11–12). V neposlední řadě by tyto aktivity měly být paralelně doprovázeny prací mezinárodních soudních tribunálů (v případě BaH je to ICTY) a dodržováním lidských práv (AUSA/CSIS Framework 2002: 9–10; Kostić 2009: 16).

3. 1. Shrnutí teoretické literatury

Přehledem konceptů usmíření výše jsem se pokusil objasnit usmíření z více úhlů pohledů. Přestože se autoři v některých ohledech liší, je možné vysledovat několik společných a sdílených bodů k dosažení usmíření, které se napříč jednotlivými publikacemi opakují:

---

³ Podle Cambridžského slovníku cizích slov je význam slova repatriace spjat s procesem vrácení vnitřně vysídlené osoby, a to zpět do místa jejího původu (Cambridge Dictionary 2020).

1. Činnost tzv. komisí pravdy. Cílem komise „je zkoumat a dokumentovat rozsáhlé porušování lidských práv, ke kterému došlo v určitém období [...], aby bylo usnadněno národní usmíření“ (Fuchs 2003: 212). Výsledkem této činnosti by mělo být dosažení vzájemného porozumění a odpouštění, a to v kombinaci s uznáním vlastní odpovědnosti.
2. Dodržování lidských práv a činnost mezinárodního soudního tribunálu. Cílem mezinárodní soudního tribunálu je zejména potrestat pachatele nejzávažnějších zločinů a vojenské velitele či politické elity za udílení rozkazů k páčání zločinů.
3. Zvládnutí návratu uprchlíků a VVO. Cílem je zaručení bezpečného návratu a jejich následné repatriace. Dále je potřebná demobilizace ozbrojených skupin, vybudování právního státu, návratu pozbytého majetku (restituce) a obnova místních komunit (*community rebuilding*; spolupráce na mezikulturních projektech či podpora ženských iniciativ).
4. Důraz na vzdělávání současné i budoucí generace. Školní výuka by měla odrážet prvky usmíření a zároveň by mělo dojít k vytvoření jednotných sylabů – zejména těch pojednávajících o historii. Vzhledem k tomu, že v procesu usmíření se klade důraz na mezikulturní spolupráci, by dále mělo dojít k eliminaci etnicky diverzifikovaného školství.
5. Existence průsečíku v procesu budování jednotné vize a budoucnosti. U tohoto bodu zejména pojednám o myšlenkových vzorcích jednotlivých konstitutivních národů ve vztahu k jednotnému bosenskému státu. Tyto skutečnosti budou zároveň porovnány ve vztahu k evropské integraci a NATO.
6. Zajištění takové socioekonomické situace, která by zabránila odlivu mozků, jejichž přítomnost je v procesu usmíření klíčová.

Tyto body budu v závěrečné části práce porovnávat jak s literou Daytonské smlouvy, tak s realitou současné Bosny.

4. Daytonská mírová dohoda

Cílem této kapitoly je představit pojetí usmíření v rámci Daytonské mírové dohody (dále jen Dayton). Nicméně vzhledem k tomu, že v samotném Daytonu se specificky o usmíření nehovoří, může být pro čtenáře poněkud obtížné rozeznat, jaké body se k usmíření vztahují a jaké nikoliv. Z těchto důvodů si autor vypomůže informacemi z předchozí kapitoly, ve které konceptualizoval pojem usmíření, pomocí něhož se pokusí rozklíčovat „daytonské prvky usmíření“. V Daytonské úmluvě bylo slovo usmíření (*reconciliation*) použito jen dvakrát: zaprvé v kontextu bezpečnostních a zbraňových kontrol (Dayton Peace Agreement 1995: příl. 1-A, čl. I., odst. 2.), zadruhé v kontextu úvodní preambule a 4. přílohy, jež pojednává o ústavě Bosny (tamtéž: příl. 4).

Za prvé, teoretická literatura tvrdí, že jedním z kroků k dosažení usmíření je demobilizace ozbrojených jednotek, jejichž přítomnost by mohla obstruovat repatriaci uprchlíků a VVO. Jinými slovy, pokud budou na určitém území stále operovat ozbrojené jednotky (paramilitantní jednotky atd.), tak se uprchlíci a VVO logicky nemohou bezpečně navrátit do svých předchozích domovů. Jak je rovněž stanoveno výše, právě návrat uprchlíků a VVO hraje v procesu usmíření klíčovou roli. Dayton v tomto ohledu jednoznačně pokládá za nutné, aby veškeré vojenské útvary, které nespádají pod vojenské velení FBaH a RS, byly co nejdříve staženy z teritoria BaH (Dayton Peace Agreement 1995: příl. 1-A, čl. III., odst. 1. a 2).

Další oblastí, kde lze hledat prvky usmíření, je 4. příloha pojednávající o ústavě BaH. Postkonfliktní literatura, jež se zabývá usmířením, se v tomto ohledu zaměřuje na budování právního státu. V Daytonu tomu není jinak. Ve 4. příloze je specificky konstatováno, že BaH by se měla řídit demokratickými principy a prvky právního státu (Dayton Peace Agreement 1995: příl. 4., čl. I., odst. 8).

Mezi následující oblasti lze zařadit pasáže, jež se věnují dodržování lidských práv. Pro tyto účely je v Daytonu vyhrazena 6. příloha. Ta pojednává o tom, že jedinec má právo na život, svobodu slova, vzdělání, svobodu náboženského vyznání, osobní bezpečnost či volný pohyb (Dayton Peace Agreement 1995: příl. 6., čl. I.). Rovněž zmiňuje, že by mělo dojít k vytvoření komise pro lidská práva. Ta by dohlížela na jejich dodržování a v případě porušení

by měla právo vést vyšetřování (tamtéž: příl. 6., čl. II. a V.). V neposlední řadě Dayton vyzývá k podpoře aktivit nevládních a mezinárodních organizací zabývajících se lidskoprávní tematikou (tamtéž: příl. 6., čl. VIII.).

Předposledním a pravděpodobně nejdůležitějším bodem na cestě k usmíření je 7. příloha. Ta pojednává o návratu uprchlíků a VVO, přičemž je zde konstatováno, že všichni uprchlíci a VVO mají právo na svobodný a bezpečný návrat a zároveň mají plné právo nárokovat si vlastnictví svého zabaveného majetku (Dayton Peace Agreement 1995: příl. 7., čl. I., odst. 28. a 29.). Navrátilci by zároveň neměli čelit jakékoliv diskriminaci a perzekuci, ať už z etnického či jiného důvodu (tamtéž: příl. 7., čl. I., odst. 30.). Pod dohledem UNHCR by mimo to mělo dojít k brzké, organizované a bezpečné repatriaci (tamtéž: příl. 7., čl. I., odst. 32.). Poté, co dojde k návratu VVO, je nezbytné vytvořit udržitelné podmínky, které ulehčí repatriaci jako takovou. Této situace by mělo být dosaženo vytvořením vhodných politických a sociálně-ekonomických podmínek – právě tyto podmínky by měly zabránit výše zmíněnému odlivu mozků. V 7. příloze je nakonec konstatováno, že proces navrácení pozbytého majetku bude probíhat pod záštitou speciální komise pro uprchlíky a VVO (tamtéž: příl. 7., čl. VII.).

Nakonec je podle mě nezbytné zmínit 8. přílohu, jež pojednává o vytvoření zvláštní komise, která by měla mít na starosti správu národních památníků (Dayton Peace Agreement 1995: příl. 8.). Tato komise by se měla mimo jiné skládat z 5 členů (1 Bosňák, 1 bosenský Chorvat, 1 bosenský Srb, další 2 členové jsou dosazeni rozhodnutím vzdělávací, vědecké a kulturní organizace OSN; tamtéž: příl. 8., čl. II., odst. 8). Empirická evidence uvádí, že např. výskyt válečných pomníků štěpí společnost (Irwin – Šarić 2010) a tudíž brání procesu usmíření.

4. 1. Rozdíl mezi teoretickou literaturou a Daytonem v procesu usmíření

Rozdílů mezi teoretickou základnou a Daytonem lze nalézt hned několik a v některých ohledech se vzájemná interpretace různí. V první řadě si je možné všimnout prvního znatelného rozdílu, a to konkrétně bodu, o kterém se v Daytonu pojednává v souvislosti s návratem uprchlíků a VVO. Dayton v 7. příloze deklaruje, že všichni uprchlíci a VVO mají legitimní právo na návrat do svých předchozích domovů, čímž nepřímo naznačuje, že počítá s návratem všech

uprchlíků a VVO. Ovšem teoretická literatura návrat všech uprchlíků a VVO a priori nepředpokládá a pracuje s pojmem „zvládnutí“ návratnosti uprchlíků a VVO. To mohlo být podle mě např. způsobeno tím, že o fenoménu zvládnutí konfliktů se začalo uvažovat až po roce 2000. V souvislosti s repatriací spatřuji další rozdíl v tom, že teoretická literatura operuje s návratem uprchlíků a VVO do svých předchozích domovů jen velmi omezeně. Mezi další body, jež podle autora Dayton postrádá, lze zařadit absenci jakékoliv zmínky týkající se účasti mezinárodního soudního tribunálu či komisí pravdy. Dayton dále opomíjí roli vzdělání ve společnosti, avšak nezapomíná zmínit, že každý občan má právo na vzdělání (tamtéž: příl. 6., čl. I., odst. 25.). Podobně je tomu tak i v případě socioekonomické situace, jejíž obnovu primárně vztahuje k návratu uprchlíků a VVO, pro jejichž návrat je nezbytné zajištění příhodných socioekonomických podmínek (tamtéž: příl. 7., čl. II., odst. 19). V Daytonu není nakonec nikterak reflektován proces budování společné budoucnosti a dalších aktivit, které mohou přispět k dosažení vzájemného porozumění a odpuštění.

Pokud se však podíváme na to, co se naopak v Daytonu píše navíc, zjistíme, že Dayton hovoří například o vytvoření komise pro správu národních památníků. Empirická evidence v tomto ohledu uvádí, že působení této komise je nepostradatelné, ovšem je přinejmenším diskutabilní, jestli její reálné fungování přispívá k usmíření.

5. Usmíření v Bosně a Hercegovině 2 dekády od Daytonu

„Usmíření je takové, jaké si ho lidé udělají.“ (Latal, osobní komunikace, 2020)

5. 1. Konstrukce teoretického rámce pro posouzení reálné situace v současné BaH

Cílem této krátké podkapitoly je objasnit, na základě kterých faktorů budu analyzovat reálný proces usmíření v současné Bosně. V tomto případě využiji reflexe teoretické části, a to konkrétně z podkapitoly 3.1. Budu zkoumat, zda v BaH došlo k následujícímu:

- 1) činnost komisí pravdy,
- 2) dodržování lidských práv a činnost soudního tribunálu,
- 3) zvládnutí návratu uprchlíků a VVO,
- 4) důraz na vzdělávání současné i budoucí generace,
- 5) existence průsečíku v procesu budování jednotné vize a budoucnosti, a
- 6) zajištění udržitelné socioekonomické situace.

Tyto poznatky z teoretické literatury autor zároveň obohatím jednou podmínkou zmíněnou v Daytonu, a to konkrétně společnou správou historických památníků – 7. bod, neboť většina podmínek byla již obsažena v teorii.

Těchto 7 bodů bude následně podrobena hluboké analýze. Cílem této analýzy bude vybádat, v jaké míře a jakým způsobem je 7 výše uvedených bodů reflektováno napříč bosenskou společností.

V následující části tedy představím 7 krátkých analýz, které se budou těmito body zabývat. Zároveň se pokusím do celé problematiky přinést co největší množství empirického materiálu, které by mělo přispět k co nejvíce objektivním závěrům.

5. 2. Činnost komisí pravdy v BaH

Z literatury pojednávající o činnosti komisí pravdy je možné vypátrat, že jejich působnost je pro postkonfliktní společnost nepostradatelná a v rámci procesu usmíření by neměly chybět. V uplynulých 30 letech sehrály takové komise role ve více než 40 zemích. A to např. ve Rwandě, Jihoafrické republice, Chile či Sierra Leone. V tomto ohledu je však nutné si uvědomit, že komisní

činnost ne vždy přinesla povzbudivé výsledky a pokaždé záleželo na dané vnitropolitické situaci. Jinými slovy, výsledky komise se odvíjely od toho, zda se lokální vláda rozhodla s těmito orgány spolupracovat či nikoliv (Ibhawoh 2019). Vrátime-li se nicméně zpět k situaci v Bosně, tak zjistíme, že v této zemi nikdy nedošlo k vytvoření národní komise pro pravdu ani k jinému podobnému tělesu (Porobic-Isakovic 2016). „Právě neexistence komise pravdy je jedním z nejzávažnějších nedostatků procesu tranziční spravedlnosti v dnešní Bosně a Hercegovině.“ (Oberpfalzerová 2012: 18). Na otázku, proč tomu však tak bylo, neexistuje jednoznačná odpověď a názory se na tuto problematiku různí. Proto se pokusím krátce přiblížit důvody, které v konečném důsledku vedly k neexistenci této instituce.

K nutnosti vytvořit komise pro pravdu vyzývala už odborná komunita na přelomu milénia. V době, kdy mezinárodní společenství obrátilo svou pozornost směrem k společenské obnově a mezinárodnímu usmíření v BaH. Neil J. Kritz a Jakob Finci (2001: 50–51) v roce 2001 poznamenali, že by mělo dojít k vytvoření komise pro pravdu v co nejzazším termínu. Neboť docházelo k citelnému konstruování třech konfliktních verzí pravdy v rámci jednotlivých konstitutivních národů. Jinými slovy, tyto verze se různily v interpretaci toho, kdo byl agresorem a kdo obětí – tímto se však budu hlouběji zabývat v kapitole pojednávající o budování jednotné vize a budoucnosti, čímž docházelo k jakémusi konstruování černobílého vidění sdílené historie. I přes zjevná fakta, která sama o sobě vyzývala k vytvoření této instituce, ve společnosti převážila neochota takovouto komisi vytvořit. Anders H. Stefansson (2010: 71) tento stav přičítá počínání bosenských etnonacionalistických politických stran, které svými výroky konstantně rozměňují potřebu vytvoření jednotného společenského diskurzu, jenž by vyzýval k mezinárodní toleranci.

Dalším důvodem k nevytvoření komise pravdy mohla být činnost ICTY. Kritz s Fincem společně s dalšími autory (2010: 56–57; Dragovic-Soso 2016: 309) se domnívají, že ve vedení ICTY panovaly výrazné obavy z toho, že by mohlo být fungování komise v kontradikci s prací ICTY. To ovšem nebylo jedinou obavou. ICTY následně vyslovil další důvody k nevytvoření komise pravdy mezi které např. zařadil: 1) činnost komise pravdy by mohla být zneužita nacionalistickými

politickými stranami; 2) činnost ICTY je natolik solidní, že komise pravdy není nutná; 3) k vytvoření komise pravdy by nemělo dojít po dobu fungování ICTY⁴. K podobným závěrům dochází i Sanela Bašićová (2006: 373). Ta zmiňuje, že Bosna nebyla v očích ICTY připravena na fungování této komise. Dodává zároveň, že na vytvoření této komise nepanoval jednoznačný společenský konsenzus. Absence společného konsenzu např. podle Jasny Dragovic-Soso (2016: 20–21) pramení ze strachu z neznáma. Tím má na mysli, že většina Bosňanů má obavy ze sdílení svých životních dilemat či z odkrytí křivd z let minulých.

Mezi další problémy se např. řadí samotný název, „komise pravdy“. Janine N. Clarková (2012: 240) v tomto ohledu podotýká, že díky absenci „jednotné pravdy“ se nejedná o vhodný název. Namísto něj by mělo dojít k terminologickému obratu, přičemž vhodnějším názvem by bylo vytvoření komise hledající fakta (*fact-finding commission*). Modifikace samotného názvu by mohla v konečném důsledku napomoci k přijetí takového tělesa v bosenské společnosti.

O vytvoření komise pravdy taktéž dlouhá léta usilovala více než stovka různých nevládních organizací. Přesto nedošlo k jejímu vytvoření. Pravděpodobným důvodem je fakt, že bosenští aktéři se nemohou dohodnout na základních definičních znacích, které by fungování oné komise umožnily (Finci 2001: 40). Jedním z nich je kupříkladu fakt, a to kdo by měl být legitimní autoritou v čele komise, jež by se zabývala zločiny minulosti (Dragovic-Soso 2016: 309).

Třebaže doposud nedošlo k vytvoření komise pravdy na národní úrovni, je možné zaznamenat celou řadu lokálních projektů. Tyto projekty jsou výsledkem snahy místní občanské společnosti, která se tímto alternativním postupem snažila obejít jednání aktérů působících na státní úrovni (Dragovic-Soso 2016: 310). Jedním z těchto projektů je např. v roce 2003 vytvořená vládní komise RS pro Srebrenici. Výsledkem její činnosti bylo doznání tehdejšího prezidenta RS Dragana Čaviće v roce 2004, jenž potvrdil účast policie RS na srebrenickém masakru. Čavić se veřejně za tento čin omluvil, čímž podle Bašiće (2006: 381)

---

⁴ V některých případech, jako např. v Sierra Leone nebo Východním Timoru, se ukázalo, že vzájemná součinnost mezi mezinárodním soudním tribunálem a komisí pravdy je málokdy harmonická (Dragovic-Soso 2016: 21)

výrazně přispěl k procesu usmíření a hledání jednotné pravdy. Dalším takovým pokusem v procesu hledání pravdy byla činnost *Research and Documentation Centre* (RDC) se sídlem v Sarajevu. RDC zahájilo své aktivity v roce 2004 a cílem je zmapovat všechny válečné zločiny bez ohledu na etnickou příslušnost. Relativní úspěch RDC lze přičíst tomu, že jejich bádání o počtu obětí přispělo k částečnému společenskému konsenzu nad těmito ztrátami (Kostić 2012: 663). Neboť názory na počet obětí se napříč konstitutivními národy různí.

5. 3. Dodržování lidských práv a činnost Mezinárodního soudního tribunálu pro bývalou Jugoslávii

Cílem této kapitoly je ukázat, jak si stojí současná Bosna v dodržování lidských práv (LP). Zároveň bude ukázáno, v jakých konotacích byla reflektována činnost Mezinárodního soudního tribunálu pro bývalou Jugoslávii v Bosně a do jaké míry mohl svou činností přispět k mezietnickému usmíření. Nejprve se budu věnovat otázce LP, ve druhé části kapitoly pak otázce ICTY.

Otázka dodržování LP je na západním Balkáně obecně problém. V Bosně tomu není jinak (CRD 2019). Byť postkonfliktní budování státu probíhá v Bosně už více než 20 let, i tak se zdá, že dodržování LP v Bosně je spíše problematické, byť se k jejich dodržování přihlásily bosenské elity už s podpisem Daytonu. V příloze 6. Daytonské mírové smlouvy se explicitně uvádí, že bosenští aktéři se zavazují dodržovat LP v souladu s mezinárodním právem. Šestou přílohou byla mimo jiné zřízena komise pro LP, jež se skládá z úřadu ombudsmana a lidskoprávní komory (Simor 1997: 3). Lidskoprávní komoře nicméně vypršel její mandát v roce 2003, přičemž pro přechodné období mezi lety 2003 až 2004 došlo k ustanovení specifické komise pro LP, jež měla za úkol převést veškerou agendu lidskoprávní komory do gesce ústavního soudu. Od roku 2004 se LP výhradně zajímá ústavní soud a úřad ombudsmana, jenž byl zachován (Refworld, nedatováno). Zároveň je nutno dodat, že i bosenská ústava pojednává o LP. V ústavě je konstatováno, že Bosna se zavazuje k dodržování nejvyšších mezinárodních standardů LP a svobod. Dalším lidskoprávním legislativním dokumentem, jenž bosenská vláda přijala, aniž by byla v té době členem Rady

Evropy⁵, je Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (Simor 1997: 3). Přijetím této úmluvy se Bosna rovněž zavázala respektovat Všeobecnou deklaraci lidských práv vyhlášenou Valným shromážděním Organizace spojených národů 10. prosince 1948⁶ (USTRCCR nedatováno: 1). Byť se ve svých počátcích Bosna zavázala k dodržování široké palety LP dokumentů, v pozdějších letech až do současnosti docházelo jen k velmi omezenému přijímání dodatečné primární či sekundární legislativy. Podle švédského think-thanku *Civil Rights Defenders* Bosna zaznamenává jedny z nejhorších výsledků v procesu implementace lidskoprávních legislativních opatření, a to ze všech post-jugoslávských republik (CRD 2020).

Dříve než se podíváme na konkrétní případy porušování LP, je důležité zmínit několik kvantitativních ukazatelů, na nichž je možné vysledovat, do jaké míry jsou dodržována LP v Bosně. *Freedom House* na základě nasbíraných dat z roku 2019 přičítá Bosně v souvislosti s LP 53 bodů ze 100 a označuje ji za „*partly free state*“ (částečně svobodný stát) (Freedom House 2019a). Pro porovnání Česko dosahuje 91 bodů ze 100 a je označeno jako „*free state*“ (svobodný stát) (Freedom House 2019b). *Freedom House* analýza mimo jiné podotýká, že BaH ztrácí nejvíce bodů v rovině politických práv a osobních svobod (Freedom House 2019a).

Mezi nejčastější projevy porušování LP v BaH lze zařadit diskriminaci odlišných etnických a náboženských menšin, anebo omezování svobody projevu. Podíváme-li se na diskriminaci menšin, zjistíme, že se zejména jedná o romskou komunitu, jež dle analýzy Světové banky dlouhodobě žije ve stavu sociálního odloučení (World Bank 2019a). S podobnými problémy se rovněž potýká místní LGBTI komunita, jejíž příznivci se stávají terčem násilných útoků. Podle *Amnesty International* (2018) dochází k nedostatečnému prošetření těchto násilností ze strany bosenské policie. Mezi další časté incidenty lze zařadit systematické sociální vyloučení žen a dětí trpícími tělesným postižením, jimiž je v ojedinělých případech odmítána zdravotní péče a nárok na vzdělání. Nelze opomenout ani nenávistné verbální útoky etnicko-konfesního charakteru. V tomto ohledu *Human Rights Watch* (2019) uvádí, že od ledna 2019 do září 2019 bylo v BaH zaznamenáno 109 takovýto incidentů, přičemž 67 % z nich mělo nábožensko-

---

⁵ Bosna se stala členským státem Rady Evropy 24. dubna 2002 (COE 2020).

etnický podtext. V případě diskriminace menšin je taktéž zajímavé si povšimnout případu Sejdić-Finci, přičemž Sejdić je příslušníkem romského a Finci židovského etnika. Tito jedinci se v roce 2006 chtěli ucházet o členství v rotačním prezidenství. Nicméně díky jejich etnické příslušnosti jim to ústavní pořádky nedovolily, načež se odvolali k Evropskému soudu pro lidská práva (Justice Initiative nedatováno). Ten v roce 2019 vydal verdikt, v němž konstatoval, že bosenská ústava⁶ je diskriminační vůči etnickým a náboženským menšinám, a proto ji doporučuje pozměnit (Stojanović 2020).

Jak jsem podotkl výše, další oblastí, kde dochází k opakovanému porušování LP, je právo na svobodu projevu. V roce 2018 bosenská asociace *BH Novinari*, jež sdružuje místní novináře, zaznamenala vůči sobě více než čtyři desítky slovních a fyzických útoků nebo výhrůžek smrti. Tyto útoky a výhrůžky jen nezdá se padaly ze strany bosenských politiků (Human Rights Watch 2018a). Takovéto incidenty nejsou ovšem pouze spojeny se svobodou projevu, nýbrž i s fungováním svobodných a nezávislých médií jako takových. S podobnými praktikami se každopádně potýká i bosenská občanská společnost. Ta v minulosti několikrát čelila různým obstrukcím ze strany místní samosprávy, která např. nepovolila předem ohlášenou demonstraci, festival či pochod za práva menšin apod. (Xhaho – Šabanović eds. 2019: 28–29). Nakonec Stojanovićová (2019) k LP v BaH dodává, že soudní procesy vyšetřující válečné zločiny zpomalují svou činnost a z úst některých vrcholných bosenských politiků zaznívá vůči těmto zločinům silná skepse. Milorad Dodik se např. nechal slyšet, že srebrenický masakr je pouze sociálně vykonstruovaným mýtem ze strany Bosňáků (AP News 2019).

Porušování LP potvrdili i někteří ze zmíněných respondentů. Ajla Borozanová (osobní komunikace, 2020) z *YIHR BiH* je přesvědčena, že bosenská vláda se nedostatečně věnuje LP a její roli do jisté míry supluje aktivity občanské společnosti a zároveň se domnívá, že by mohl větší lidskoprávní apel přispět k celkovému usmíření. Kemal Šalaka (osobní komunikace, 2020) rovněž tvrdí, že

---

⁶ Bosenská ústava v současném znění identifikuje 3 konstitutivní národy (tj. Bosňáky, bosenské Chorvaté a Srby), jejichž práva nejsou totožná s právy menšin, o kterých je v Daytonu pojednáváno jako o kategorii „ostatní“. Jako bylo zmíněno výše, kategorie „ostatní“ se nemůže ucházet o vyšší úřednické či politické posty (Minority rights nedatováno).

LP nejsou všeobecně respektována a dodržována, přičemž dodává, že v BaH je stále přítomno vysoké množství válečných zločinců, nad nimiž nikdy nebyl vynesena soudní verdikt. Každopádně k podobným závěrům, že dodržování LP v BaH selhává, došel i zbytek respondentů. Ti však celou problematiku nikterak nekonkretizovali v porovnání s respondenty výše. Z výše uvedeného je evidentní, že dodržování LP v Bosně pokulhává. Tudíž na základě těchto informací dovozují, že tato oblast mezietnickému usmíření nejenže neprospívá, nýbrž ho brzdí.

Podíváme-li se však na činnost mezinárodního soudního tribunálu, tak z teoretické litery explicitně vyplývá, že v procesu usmíření sehrává nepostradatelnou roli. V případě Bosny tomu však nebylo jinak. Pro tyto účely vznikl Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii (ICTY) v Haagu. A to „na základě rezoluce číslo 827 OSN přijaté na konci května 1993, jež volala po vyšetření zločinů a odsouzení viníků tehdy ještě probíhajícího konfliktu na Balkáně“ (Radačičová 2017). Činnost ICTY byla ukončena v roce 2017, přičemž ICTY celkově obvinil 161 lidí a „také nashromáždil více než 2,5 milionu dokumentů a dokázal přinést světlo do vyšetřování závažných zločinů. Vystoupilo před ním 4600 svědků.“ (tamtéž).

Podíváme-li se však opět na určité kvantitativní ukazatele, zjistíme, že pohledy na činnost ICTY se napříč jednotlivými etniky výrazně různí. Kostićova (2012: 659) sociologická studie na tyto odlišnosti poukazuje. Na jeho otázku, zda respondenti souhlasí s tvrzením, že ICTY přispívá k udržení míru a narovnání mezilidských vztahů, odpovědělo kladně 45 % Bosňáků, 23 % bosenských Chorvatů a jen 3 % bosenských Srbů. Kostićova následující otázka se respondentů tázala, jestli považují vynesené rozsudky ICTY za spravedlivé. Na tuto otázku odpovědělo kladně 25 % Bosňáků, 11 % bosenských Chorvatů a pouze 4 % bosenských Srbů. Tato vzájemná dichotomie podle Kostiće pramení z toho, že nejpočetnější skupinou odsouzených byli právě bosenští Srbové, na něž posléze navazovali bosenští Chorvaté. Zohledníme-li i jiné ukazatele, tak nedojdeme k příliš odlišnému výsledku. Brian Grodsky (2017) tvrdí, že s rozsudky ICTY, pomocí nich by mohlo dojít k usmíření, souhlasí jen 8 % obyvatel BaH.

Jedním z cílů ICTY bylo mezietnické usmíření. Zda tomu však tak bylo, je přinejmenším rozporuplné. Spíše se zdá, že ICTY naopak přispěl k rozdělení

Bosňanů. Zajímavým úkazem je rovněž fakt, že široká škála odsouzených válečných zločinců je v rámci svého etnika stále považována za válečné hrdiny (Sito-Sucic 2018). V tomto ohledu se někteří autoři, jako např. Zlatko Dizdarevic (2005), domnívají, že by měl v Bosně proběhnout jakýsi proces „denacifikace“, nímž by došlo ke celkově změně společenského diskurzu vůči těmto zločincům⁷.

Role ICTY v procesu usmíření štěpí i akademickou obec. Na jedné straně nad rolí ICTY polemizuje v rozhovoru pro *The Guardian* i Philippe Sands z University College London. Ten tvrdí, že ICTY se sice podařilo rozklíčovat důležité soudní případy, ovšem k usmíření to příliš nepomohlo (Bowcott 2017). Sandsovův závěr je mimo jiné zajímavé porovnat s prohlášením tehdejšího předsedy ICTY Carmelem Agiusem, jenž prohlásil, že cílem ICTY nikdy nebylo usmíření, nýbrž zprostředkování pravdy (Džidić 2017). Na druhé straně politologická studie Jamese Meernika a Jose Raul Guerrera z roku 2013 potvrzuje pozitivní vazbu mezi ICTY a usmířením v Bosně. Neboť oba autoři tvrdí, že zprostředkování pravdy pomocí mezinárodních právních institucí má pozitivní dopad na celkové usmíření (Meernik – Guerro 2013: 402–403).

K roztržštěnosti názorů vůči ICTY přispívá nepochybně fakt, že k samotným rozsudkům ICTY se staví relativně nejednoznačně i mateřské republiky dvou konstitutivních národů, Chorvatsko a Srbsko. V tomto ohledu by bylo mylné předpokládat, že Bosenští Chorvaté a Srbové nesledují dění ve svých mateřských republikách, což dozajista souvisí s tím, že Bosenští Chorvaté a Srbové se, na rozdíl od Bosňáků, s BaH zcela neidentifikovali. Tuto tezi lze ovšem bez obtíží demonstrovat na případu Chorvatska, pro které je příznačné, že jak média (typicky *Jutarnji* či *Vecernji list*), tak vysocí ústavní činitelé (např. bývalý prezident Stjepan Mesić) pouze zřídka objektivně interpretovaly verdikty ICTY veřejnosti. Na posledy se takto stalo v roce 2017 v případě odsouzení Slobodana Praljaka, jenž poté, co si vyslechl svůj verdikt, spáchal sebevraždu v soudním sále⁸. Chorvatská média o tomto činu informovala tak, že Praljak byl neprávem

---

⁷ S tímto fenoménem jsem se konkrétně osobně setkal během své výzkumné činnosti v roce 2018, kdy zejména respondenti z řad bosenských Srbů měli ve svých kancelářích vystavené fotografie s Ratkem Mladićem. Ten byl v roce 2017 odsouzen Haagským tribunálem za genocidu ve Srebrenici k doživotnímu trestu (Masters 2017).

⁸ „Těsně poté, co odvolací soud v Haagu potvrdil dvaasedmdesátiletému Slobodanu Praljaku dvacetiletý trest, bývalý generál vykřikl: "Praljak není zločinec! Váš rozsudek odmítám!" Pak si ke rtům přiložil malou

odsouzen a spíše ho vykreslila jako oběť, než jako viníka (Milekcić 2019). Chorvatský historik Ivo Lučić o tomto rozsudku referoval jako o jednoznačně nespravedlivém a Praljaka, jakožto odsouzeného válečného zločince, označil za legendu (Lučić 2017). Podobné případy bychom ovšem našli i v Srbsku. Kupříkladu Nikola Selaković se v době svého úřadování jako ministr spravedlnosti nechal slyšet, že ICTY je arogantní institucí, s kterou Srbsko bude jednat v souladu se svými národními zájmy (Nikolic 2016). V souvislosti se Srbskem se rovněž přísluší zmínit, že srbský parlament nikdy neoznačil masakr ve Srebrenici za genocidu (Subotic 2018; Ljubojević 2017: 20–21).

Určité nejasnosti přináší i empirická evidence pramenící z dotazníkového šetření, která do celé záležitosti přináší určitou míru rozporuplnosti. Neboť ne každý se domníval, že ICTY přispěl k usmíření. Rusmir Piralic (osobní komunikace, 2020) roli ICTY v procesu usmíření pokládá za klíčovou. K podobným názorům dochází i Vladimíra Dzuro (osobní komunikace, 2020) spolu Ajlou Borožanovou (osobní komunikace, 2020), nicméně u těchto dvou respondentů je příznačné, že podle nich by bylo usmíření úspěšnější, pokud by byla práce ICTY výrazněji reflektována bosenskými politickými elitami na národní úrovni. Zároveň je nutno dodat, že tyto elity v určitých případech zaujmuly odlišné, ba ne zcela opačné stanovisko vůči ICTY. Typickým příkladem může být rétorika Milorada Dodika, jenž v minulosti několikrát zpochybnil rozhodnutí ICTY. Ovšem podobné příklady bychom našli v rámci každého etnika – tuto myšlenku dovozují na základě svého výzkumu veteránských organizací, jež se často odmítavě postavily vůči verdiktům ICTY, jenž v minulosti odsoudil jejich bývalé velitele⁹. Tito velitelé jsou posléze ve většině případů považováni za hrdiny. Naopak Kemal Šalaka (osobní komunikace, 2020) zastává názor, že ICTY nesplnil původní očekávání a domnívá, že nedošlo k zatčení všech relevantních válečných zločinců. Zajímavý názor ve vztahu k ICTY projevil Srećko Latal

---

hnědou lahvičku a v přímém záběru kamer ji vypil. Jeho právník se k němu na chvíli sklonil, aby se vzápětí ozval také: "Můj klient říká, že si vzal jed." " (Krupka 2017).

⁹ Např. veteránská bosenskoserbská organizace BORS opakovaně zpochybňovala rozhodnutí ICTY vůči Ratku Mladićovi či Radovanu Karadžićovi. Analogicky k tomu se v minulosti podobně zachovala mostarská veteránská organizace HVIDRA, a to ve vztahu k Mladenu Naletilićovi, jehož oddíl byl během války proslule známý za terorizování nechorvatského obyvatelstva v okolí Mostaru (Bojčić-Dzelilović 2004: 8).

(osobní komunikace, 2020). Ten nikterak nezpochybňuje činnost tribunálu, nicméně polemizuje nad tím, zda existence „více verzí pravd“, přičemž cílem ICTY bylo veškeré případy objasnit a přijít s jednotnou verzí, je opravdu takovým problémem, jako bývá prezentováno navenek.

Na základě výše zmíněného je možné logicky vyvodit, že role ICTY není většinou bosenské společnosti chápána v pozitivních konotacích. Důvodů, proč tomu tak je, lze nalézt několik. Já se nicméně domnívám, že primárním důvodem bylo nedostatečné vysvětlení činnosti tribunálu. Dále dovozují, že určitou zodpovědnost za tento stav lze přičíst nacionalisticky orientovaným politikům či lokálním veteránským organizacím¹⁰, jež se k práci ICTY nestavěli konsensuálně.

5. 4. Zvládnutí návratu uprchlíků a vnitřně vysídlených osob

Dayton na základě VII. přílohy explicitně specifikuje, že uprchlíci mají právo na návrat do svých předchozích domovů. Totéž právo je nárokováno i VVO (Ferris 2009: 3) – jelikož je pro tento bod příznačné, že uprchlíci i VVO oplývají týmiž právy, rozhodl jsem se pro tyto dvě skupiny použít v pozdější fázi textu označení „navrátilci“ a „utečenci“, a to z důvodu zpřehlednění textu. Podle Ondřeje Žíly (2015a: 133) si architekti Daytonu stanovili v VII. kapitole vysoké cíle. Žíla dále pokračuje, že „návrat do původního domova znamenal nový precedent, ve kterém si samo MS nastavilo měřítko úspěchu velmi vysoko. Podle některých odborníků tento striktní závazek dokonce představoval chybně nastavenou prioritu“ (Žíla 2015a: 133). Daytonem je rovněž konstatováno, že pokud nedojde k návratu utečenců, nemůže být dosaženo trvalého míru (UN Security Council 2001). Proces navrácení utečenců měl mimo jiné probíhat pod patronáží UNHCR (Žíla 2015b: 117). Navrácení utečenců do svých původních domovů mělo i další účel. A to obnovit multietnický charakter země (Žíla 2014a: 283).

Než však začnu podrobně rozebírat zvládnutí navrácení navrátilců, je podle mě podstatné v krátkosti nastínit celkovou situaci uprchlíků a VVO během konfliktu. Na sklonku roku 1991 činila celková populace BaH cca 4.3 milionů

---

¹⁰ Ty jsou ve většině případech navázány na nacionalisticky orientované strany jako jsou SDA, SDS či HDZ (Bougarel 2006: 5)

obyvatel. V průběhu konfliktu opustilo své domovy více než 2.3 milionů lidí, z nichž 1.3 milionu tvořilo uprchlický korpus, jenž se rozptýlil do 25 hostitelských zemí (země bývalé Jugoslávské, Evropa, USA, Kanada či Austrálie)¹¹. Zbylá část, více než milion lidí, zůstala jako VVO na území BaH. S podpisem Daytonu se v BaH pohybovaly cca 3 miliony lidí, přičemž 80 % z nich bylo konfrontováno s dopady konfliktu. To jinými slovy znamená, že se v BaH téměř nevyskytovaly obce, jejichž etnická kompozice by zůstala nedotčena (Heimerl 2006: 377).

Jak vyplývá z textu výše, postdaytonská situace v Bosně byla komplikovaná. Nejinak tomu tak bylo i v ostatních postjugoslávských zemích. Mezinárodní společenství začalo v 2. pol. 90. let celkovou situaci řešit s cílem brzkého návratu utečenců. Prvním krokem k tomuto naplnění bylo stažení vojenských sil protivníka. Ty se sice v průběhu roku 1996 postupně stáhly, nicméně v rámci tohoto přesunu stahující se armády úmyslně ničily zbylou stavební zástavbu a infrastrukturu. To vše s cílem „ztížit obnovu těchto území, ale i odradit případné zájemce o návrat“ (Žíla 2015a: 134). Dalším úkolem bylo zajištění bezpečnosti. Ta měla být zajištěna prostřednictvím jednotek SFOR, jejichž úkoly bylo zároveň budování trvalého míru. I přes usilovnou snahu SFOR se však postdaytonské období neobešlo bez násilností či ztrátách na životech. Tyto incidenty se zejména odehrávaly vůči vracejícím se utečencům (Hadzic 2007: 144–145). Relativně známý je případ Melihy Durićové, jež byla v roce 2001 zastřelena během návratu do obce Vlasenice v RS (UNHCR 2001). Podobné incidenty se odehrály i v Mostaru, v němž chorvatská veteránská organizace HVIDRA obstruovala návrat bosňáckého obyvatelstva (Bojicic-Dzelilovic 2004: 11).

Obavy ze ztráty života či z minoritního postavení v jinak etnicky odlišném prostředí, zpomalovaly celkovou repatriaci. Nejenom Bosňáci, ale i bosenští Srbové a Chorvaté, zůstávali převážně v oblastech, v nichž jejich etnikum tvořilo většinu (Hadzic 2007: 145–146). Mezi další důvody lze zařadit, že někteří navrátilci se nemohli vrátit zpět do svých obydlich, neboť byly okupovány jinými vysídlenými osobami (Haider 2010). Anebo jejich obydlí byla zcela zlikvidována (Fagen – Randolph 2011: 4). Celkové repatriaci také nepřispěla nacionalisticky

---

¹¹ Nejvíce uprchlíků hostilo Německo. A to v počtu přesahující 345 000 lidí (Heimerl 2006: 377).

orientovaná rétorika politických stran, a to jak těch z RS, tak z FBaH. Tyto strany účelově privilegovaly své etnikum s cílem omezit návrat etnicky odlišných navrátilců. Jinými slovy usilovaly o etnické vyčištění svého teritoria (Department of the State 2004: 1166). Výsledek tohoto počínání lze např. spatřit, porovnáme-li demografickou mapu postdaytonské BaH, z níž lze vyčíst, že až na distrikt Brčko, vznikly v BaH etnicky téměř homogenní území (Radio Free Europe 2015; viz příloha 2).

Z těchto důvodů uvedených výše byl ve svých prvopočátcích počet navrátilců do svých původních domovů velmi nízký. Proto bylo nevyhnutelné vyvinout koherentní repatričních strategií, pomocí níž by se dala situace efektivně vyřešit. Jednou z těchto strategií, k níž se UNHCR postupem času uchýlilo, byla tzv. řízená menšinová repatriace, kdy se věřilo, že je tím správným nástrojem k obnovení multietnicity v BaH (Žila 2015b: 118). Rebecca Brubakerová (2013: 2) z UNHCR definuje menšinovou repatriaci jako návrat utečenců do oblastí, v nichž čelí etnicky minoritnímu postavení. Největším stimulem k menšinové repatriaci byly události v letech 1998–1999, kdy došlo k pozatýkání drtivé většiny tehdejších tzv. *warlordů*, jež svými aktivitami eskalovali bezpečnostní situaci, čímž logicky obstruovali repatriaci utečenců. Minoritní návrat by se nicméně neobešel bez navrácení pozbylého majetku. Ten byl pomocí nových legislativních opatření ze strany OHR vymáhán; podle různých údajů došlo k navrácení až pozbylého majetku z 90 % (Fagen – Randolph 2011: 5). Zároveň došlo ze strany mezinárodního společenství k masivní obnově poničené infrastruktury a bytové zástavby. Latal (osobní komunikace, 2020) v tomto ohledu konstatuje, že některá obydlí byla mezinárodním úsilím obnovena do mnohem lepší podoby, než byla před válkou.

Byť byly do menšinové repatriace vkládány velké naděje a nemalé finanční prostředky, tak Žila (2015b: 142–145) dovozuje, že ve své podstatě nebyla úspěšná. Důvodů lze najít hned několik. Prvním z nich je fakt, že jak uprchlíci v hostitelských státech, tak VVO, se odmítali navrátit do svých předchozích domovů, zejména z důvodů svého minoritního postavení či mnohdy kvůli silně nepřátelskému prostředí. K této neúspěšnosti taktéž přispěly špatné socio-

ekonomické podmínky v BaH, kdy se především uprchlíci, jež přebývali ve vyspělých evropských zemích, odmítali vrátit do své mateřské země.

Zajímavé si je však povšimnout, že nejúspěšnější minoritní repatriací byla taková repatriace, která nebyla nikterak institucionálně řízená.¹² V tomto případě se utečenci zcela spontánně navraceli domů, aniž by je k tomu kdokoliv nutil. Tyto utečence neodradilo ani menšinové postavení v téměř etnicky vyčištěném území, jako byly např. obce Drvar či Zvornik, ani slabá ekonomická situace. Nicméně menšinoví repatrianti jen s výjimkami žili s ostatními konstitutivními národy pohromadě. Neboť „po svém návratu utvářeli *de facto* izolované ostrovy v jinak etnicky většinovém prostoru“ (Žíla 2015b: 145).

Podíváme-li se však na novější statistiky, dojdeme k závěru, že z více než 1.3 milionů uprchlíků se cca 1 milion vrátil zpět. To ale ještě neznamená, že se vrátili do svého původního domova. Neboť téměř 100 tisíc lidí se stále hlásí ke statutu VVO a více než 20 tisíc jedinců žijících za hranicemi BaH se hlásí ke statutu uprchlíka (Lakic 2017). To, že se v Bosně vyskytuje 100 tisíc VVO, však ještě nic nevypovídá o tom, že se proces repatriace zastavil. Kupříkladu v roce 2017 se do svých předválečných domovů vrátilo 39 vnitřně vysídlených rodin (109 jedinců) a 16 uprchlických rodin (56 jedinců) (Human Rights Watch 2018b).

Zároveň je nutno dodat, že cca 7500 lidí obývá tzv. kolektivní centra (české verze ubytoven či dalších forem sociálního bydlení) (Lakic 2017), kterých se v Bosně vyskytuje 121. Lidé v těchto centrech žijí v neúměrných podmínkách, nicméně nemusejí platit žádné nájemné. Důvodem existence těchto center je, že jejich obyvatelé se zdráhají navrátit do svých předválečných domovů. A to ze strachu z minoritního postavení, negativních vzpomínek či špatné socio-ekonomické situace. Problémem těchto center je ovšem ten, že v nich již vyrůstá tzv. nultá generace Bosňanů, u níž lze předpokládat, že se v budoucnu ocitne na okraji sociálního spektra (Toè 2015a). Jelikož se jedná o palčivý problém, vládní autority se rozhodly vyřešit tuto problematiku do konce roku 2020 (Lakic 2017).

---

¹² Dalším zajímavým faktorem, a podle mého názoru výrazně opomíjeným, je vzájemná nevraživost v rámci jednotlivých etnik. Např. původní sarajevští Bosňáci si stěžovali, že Bosňáci pocházejí z venkova neoplývají vhodnými společenskými návyky, jsou nevzdělání a v některých případech i nečistotní (Badescu 2015).

V postdaytonské éře bylo rovněž opraveno 327 000 domů (Lakic 2017), což je cca 99 % ze zničené zástavby. Právě navrácení majetku bývá mezinárodním společenstvím považováno za výrazný úspěch. To však opět neznamená, že všichni utečenci své nově opravené domovy obývají. Někteří své nově nabyté majetky prodali, anebo je využívají spíše příležitostně k rekreaci (Kravos 2016). S ohledem na navrácení majetku přichází se zajímavou tezí Latal (osobní komunikace, 2020), kterou mi popsal na případech Srebrenice¹³ a Tuzly. Latal tvrdí, že ačkoli došlo k navrácení či opravení drtivé části majetku, část lidí nechce své předválečné domovy obývat. A to ne z důvodu válečných traumat atd., ale proto, že zde lidé neshledávají takové životní perspektivy¹⁴, jako v jiných oblastech. Latal tak nesouhlasí, že by jakékoliv vylidňování obcí muselo být nutně asociováno s konfliktními traumaty a vzpomínkami.

V reflexi odborné literatury jsem rovněž zmínil, pakliže se utečenci rozhodnou navrátit do svých předválečných domovů, je nutné, aby proběhla obnova komunit. A to např. pomocí různých vzdělávacích programů či multietnických projektů. Tato obnova se ovšem do jisté míry odehrává. UNHCR (2015) podotýká, že jen v roce 2015 se uskutečnilo 10 workshopů, 102 filmových produkcí či bylo podáno 160 grantů s cílem poskytnout psychologickou pomoc ženám zasažených válkou. Šalaka (osobní komunikace, 2020) v tomto ohledu zmiňuje, že jeho domovská organizace pořádá několik vzdělávacích workshopů ročně, v nichž primárně hovoří o hrůzách války a snaží se mezi mládeží šířit osvětu. Dalšími podstatnými iniciativami jsou projekty, jež se zaměřují na pomoc ženám trpícím válečnými traumaty¹⁵. Např. organizace *Vive Žene* pořádá speciální multietnické projekty ve východní části Bosny, v nichž experti pomáhají místním ženám vyrovnat se s jejich životními traumaty. Garanti projektů si od své práce slibují, že multietnický charakter těchto projektů může přispět k usmíření. Neboť ženy, jež tyto aktivity navštěvují, mají šanci si uvědomit, že všichni sdílejí

---

¹³ V roce 1995 bylo ve Srebrenici bosenskosrbskými jednotkami zavražděno 8000 tisíc Bosňáků. Tento incident je označován za genocidu (BBC 2019).

¹⁴ V období pozdního středověku byla Srebrenice považována za jedno z předních ekonomických center západního Balkánu, zejména díky silné přítomnosti německých horníků a raguských obchodníků (Ragusa – dnes Dubrovník) (Malcolm 1994: 249).

¹⁵ Odhaduje se, že v letech 1992–1995 bylo v BaH sexuálně zneužito téměř 50 tisíc žen a dívek (Right Livelihood Foundation 2016).

tytéž problémy bez ohledu na etnicitu či náboženství (Jost 2018). Je však nutné poznamenat, že tyto programy jsou řízené státem zcela minimálně. Celková zodpovědnost převážně leží na bedrech občanské společnosti.

Přestože v Bosně probíhají desítky, ne-li stovky, takovýchto programů ročně, tak se v Bosně nadále vyskytuje několik specifických oblastí, v nichž etnické soužití představuje problém. Typickým příkladem je město Mostar, jehož půdorys je dělen řekou Neretvou na dvě poloviny. Neretva v mostarském kontextu představuje pomyslnou etnickou štěpící linii. Neboť jedna část je většinově obývaná bosenskými Chorvaty. Naopak ta druhá je majoritně bosňácká. Latal (osobní komunikace, 2020) mi na příkladu Mostaru potvrdil, že se zde vyskytují jedinci, kteří od konce války Neretvu nikdy nepřekročili. Zároveň je nutné zmínit, že Bosňáci i bosenští Chorvaté mají v Mostaru své vlastní nemocnice, sběrný odpad, školy, autobusové zastávky, poskytovatele elektřiny, noční podniky či fotbalové týmy (Higgins 2018).¹⁶ Během 25 let stále nedošlo ke změně společenského diskurzu. Situace se však mění, a to zejména s příchodem mileniánů do veřejného prostoru, jež etnickou kategorizaci odmítají (Visser – Bakker 2016).

Cílem poválečné repatriace utečenců bylo obnovit multietnický charakter země. Tento záměr se ovšem neuskutečnil. V Bosně je zároveň stále přítomno téměř 100 tisíc VVO. Na základě informací uvedených výše dovozují, že proces repatriace nebyl jako takový úspěšný, a tudíž mohl usmíření napomoci jen okrajově. To, že repatriace proběhla neúspěšně, potvrzují všichni respondenti s výjimkou Vladimíra Dzura, jenž nemá s touto problematikou na území BaH empirickou zkušenost. Ti, kteří se přesto do předválečných domovů vrátili, žijí často etnicky odděleně. A jak Latal trefně zmiňuje: „Lidé žijí spolu na jednom místě, ale žijí spíš jen vedle sebe.“ (osobní komunikace, Latal 2020)

---

¹⁶ Analogickou situaci lze rovněž nalézt v kosovské obci Mitrovica, jež rozdělena na základě etnického klíče mezi kosovské Srby a Albánce (Rod – Chráščová 2019).

5. 5. Etnicky diverzifikované školství v současné Bosně: dvě školy pod jednou střechou.

Koherentní přístup ke vzdělávání je klíčovým prvkem k modernizaci postkonfliktní společnosti jakéhokoliv státu (Schmunk 2010: 38). O to více to platí pro ty státy, v nichž došlo k rozpadu, dříve tradičního, společenského multikulturního charakteru v důsledku ozbrojeného konfliktu. V odborné literatuře se mimo jiné explicitně zmiňuje, že by mělo dojít k vybudování jednotného vzdělávacího přístupu, jenž by byl doplněn takovým vzdělávacím syllabem, jímž by byly objektivně vysvětleny příčiny konfliktu. Jinými slovy, kupříkladu předměty pojednávající o historických událostech by se neměly lišit ve svém výkladu napříč jednotlivými etniky. Vzděláním se zaobírá i Dayton, v němž se zmiňuje, že každý jedinec má právo na vzdělání (Dayton Peace Agreement 1995: příl. 6, čl. I., odst. 25) – k tomuto bodu Pilvi Torsti (2009: 72) dodává, že vzdělání měla být v Daytonu vyhraněna zvláštní sekce, jež by vybízela k institucionálním reformám, neboť za současné konstelace je vzdělání pouze považováno za základní lidské právo. Jestli je však tomu tak i v současné Bosně, odkryji v následujících řádcích.

Ještě, než se však pustím k samotné analýze, je podle mě nezbytné ve stručnosti zmínit, jací aktéři mají vliv na současnou podobu bosenského vzdělávacího systému. Po podpisu Daytonu byla vzdělávací soustava rozdělena mezi RS a FBaH, přičemž RS jako unitární jednotka disponuje svým vlastním ministerstvem školství. Na druhé straně díky decentralizované povaze FBaH je vzdělání regulováno na úrovni jednotlivých kantonů¹⁷, v nichž sídlí jednotlivá ministerstva školství, a je celkově zastřešeno federální vládou. Ta však zastává pouze koordinační roli. Nakonec vzdělávání v distriktu Brčko je spravováno příslušnými ministerstvy školství jak v RS, tak ve FBaH (Mrsic 2017; Karabeg 2017: 112).

Již výše nastíněné schéma napovídá, že v případě takto diverzifikované vzdělávací soustavy je značně komplikované implementovat koherentní vzdělávací strategii. Tato situace sebou však přináší další problémy. Prvním z nich je existence odlišných vzdělávacích osnov. Ty se začaly poprvé měnit v roce 1992

---

¹⁷ FBaH se skládá z 10 kantonů (poznámka autora).

a byly modifikovány na základě etnického klíče. To zapříčinilo, že došlo k vytvoření 3 vzdělávacích osnov: bosenskosrbských, bosenskochorvatských a bosňáckých. S podpisem Daytonu nicméně nedošlo k modifikaci tohoto modelu a vzdělávání bylo ponecháno čistě na RS a FBaH, což v konečném důsledku legitimizovalo existenci odlišných sylabů. Do roku 2000 mimo jiné bylo zcela běžné, že do Bosny byly ve velkém importovány srbské a chorvatské učebnice. V roce 2000 však byla schválena novela, jež import z okolních zemí zakazovala. To však na situaci nic nezměnilo, neboť tytéž zahraniční publikace byly na bosenském území vydávány pod hlavičkou jiného nakladatele (Torsti 2009: 67–68; Torsti 2007: 77–78).

Jednotlivé učebnice, zejména ty s historickou tematikou, se do jisté míry obsahově liší. Nezřídka se zde vyskytují stereotypy, jimiž dochází k očerňování odlišného etnika. V srbských učebnicích se např. vyskytovaly zmínky o tom, že Srbové byli ze strachu ze ztráty hrdosti a důstojnosti nuceni bojovat. Naopak bosňácké verze zmiňovaly, že srbské vyvražďování muslimů během 2. světové války má hluboké historické kořeny. Tento styl vzdělávání není v souladu s ústavou či s dalšími mezinárodními dohodami – např. modifikace vzdělávání byla podmínkou k zisku křesla v Radě Evropy, k čemuž se bosenské autority zavázaly. Ovšem byly to právě tytéž autority, jež zároveň využívaly existenci odlišných historických narativů ve školních osnovách ke svým partikulárním politickým zájmům (Torsti 2009: 68–69). Vzdělávání je rovněž využito ve prospěch konstruování etnonárodnostních identit, kdy jednotlivá etnika v doprovodu s nacionalisticky orientovanými politickými stranami usilují o vybudování dominantního společenského postavení (Karabegović 2017; Sarancic 2016: 6; Swimelar 2012: 7). Častým úkazem rovněž bývá v rámci jednotlivých učebnic použití myšlenkového obratu, že minulost determinuje budoucnost, čímž je jinými slovy míněno, že budoucnost je předem daná, tudíž etnické antipatie nelze změnit (Torsti 2007: 90). Pro jednotlivé národnostní skupiny je rovněž důležité zachování svého mateřského jazyka ve školní výuce. To je v bosenském případě poměrně neobvyklé, vezmeme-li v potaz, že rozdíly mezi chorvatštinou, srbštinou a bosenštinou jsou menší než rozdíly mezi americkou a britskou

angličtinou (Fischer 2006: 313). Nicméně jazyková diferenciacce sehrává pro nacionalistické tendence klíčovou roli.

Pomineme-li však odlišné výukové sylaby či odlišné užití jazyka, zjistíme, že bosenský vzdělávací systém skýtá další úskalí. A to existenci etnicky diverzifikovaných škol. Tento fenomén bývá jinými slovy označován jako „*dvě školy pod jednou střechou*“. Podle OSCE (2018a: 4) je pro toto označení příznačná etnická segregace studentů v rámci jedné téže školy. Ačkoliv se mělo jednat jen o dočasné opatření v rámci postkonfliktní rekonstrukce, tak se tuto problematiku nepodařilo doposud eliminovat. V těchto školách se, jak již bylo popsáno výše, vyučuje na základě odlišných sylabů, učitelé pochází z téhož etnika jako jejich studenti a v některých případech se segregovaní studenti nemusejí ani potkat navzájem. Cílem této segregace je mimo jiné vštěpovat studentům, že mezi nimi panují vrozené rozdíly, jež mezi nimi vytvářejí přirozenou kontradikci, a proto by měli být odděleni (Borozan, osobní komunikace, 2020). Takovéto rozvržení prohlubuje vzájemnou nevraživost napříč jednotlivými konstitutivními národy, čímž logicky odporuje usmíření jako takovému (OSCE 2018b). Některé školy, jako např. základní škola v Gornji Vakuf ve FBaH, kupříkladu ani nedisponují společným vchodem (OSCE 2018a: 35). V této souvislosti Barbara Surk (2018a) dodává, že v Bosně se vyskytuje 50 etnicky segregovaných škol. Zároveň je nutno dodat, že nejenže tato etnická segregace není v souladu s mezinárodními konvencemi, ale ani s domácí legislativou. Torsti (2009: 70) nakonec dodává, že etnicky diverzifikované vzdělávání je pokračováním války odlišnými prostředky.

V Bosně se dále vyskytují tzv. monoetnické školy, jež byly zejména vystaveny v oblastech, kde určitá etnická skupina čelila minoritnímu postavení. Studenti jsou do těchto škol přepravováni zvláštními autobusy, zejména na žádost jejich rodičů (OSCE 2018a: 4). Posledním typem škol jsou tzv. multietnické školy. Těch je však v Bosně minimum. A především se vyskytují v distriktu Brčko, neboť pod tlakem mezinárodního společenství na sdílenou správu byl v Brčku tento multietnický model implementován (Sarancic 2016: 32).

Další úskalí skýtá bosenský vzdělávací systém pro menšiny žijící v Bosně. Neboť podle ústavy existují v Bosně 3 státoporné národy (viz kapitola 5.3. zabývající se situací menšin). Menšiny jako Romové, Židé a další, se musejí

zařadit do jedné ze škol podle svého výběru. To jinými slovy znamená, že menšiny se musí rozhodnout, který vzdělávací plán by chtěly následovat – sylaby se zejména liší ve výuce historie, zeměpisu, náboženství a mateřského jazyka (Wolf 2018).

Etnicky diverzifikované školství nicméně čelí v posledních letech silné kritice. A to především ze strany místních studentů. Studenti nejenže protestují proti odlišným vzdělávacím sylabům, poněvadž si uvědomují, že takto nastavený systém prohlubuje etnické rozdíly, ale rovněž se silně vyslovují proti výstavbě dalších monoetnických škol (Heroux 2017). Posledním případem byla v roce 2017 snaha vybudovat monoetnickou školu určenou pro Bosňáky v obci Jajce ve FBaH. Tento plán se však díky nevoli místních studentů, jež obecně vyžadují ve vzdělávacím systému vyšší míru heterogenity, neuskutečnil (Kadić 2019). Studenti v neposlední řadě podotýkají, že bosenský vzdělávací systém je výsledkem politiky etnonacionalistických stran, jež touto politikou usilují o udržení své voličské základny. Neboť kromě šíření nacionalismu nemohou svému elektorátu nabídnout nic navíc (Crosby 2017).

Z textu výše explicitně vyplývá, že současný bosenský vzdělávací systém, jenž postrádá prvky multietnicity, je většinou v kontradikci s procesem usmíření jako takovým. Zároveň je nutno dodat, že byť je tento systém dlouhodobě kritizován, tak bosenská politická reprezentace neprojevuje zájem o jeho modifikaci. To zejména pramení z toho, že místním elitám etnické rozdělení nejenom škol, ale i celkové společnosti, vyhovuje. Neboť etnicky rozštěpenou společnost mohou především využít k dosažení svých partikulárních zájmů, jako je např. posílení etnonacionalistické identity v rámci jednotlivých státotvorných národů (OSCE 2018a: 20).

5. 6. Jednotná vize Bosny a Hercegoviny?: jeden stát, tři pohledy

Teoretická literatura tvrdí, že jednotná percepce vývoje postkonfliktního státního zřízení je pro usmíření klíčová. To se však v Bosně na první pohled zdá, že do jisté míry selhává. Současní obyvatelé Bosny se doposud nedohodli ani na něčem tak elementárním, jako je společná hymna¹⁸ – nejinak tomu tak bylo v případě hledání společné shody týkající se názvu jednotné měny, kterou je konvertibilní marka (Dragojlovic 2018). Tyto neshody primárně pramení z toho, že názory napříč konstitutivními národy se s ohledem na bosenský vývoj výrazně různí. Pro tento stav je příznačné, že bosenští Chorvaté a Srbové chápali vymezení své vlasti mnohem širěji, zejména s důrazem na své mateřské země (Žíla 2014b: 86). Pro jednotlivé konstitutivní národy je rovněž příznačný jejich rozdílný přístup k mýtu etnogeneze, kdy každé etnikum hledá své mýtické kořeny v logicky rozdílných historických narativech – Srbové a Chorvaté se hlásí k mýtu středověké Bosny za vlády krále Kotromaniće (2. pol. 14. st.); naopak Bosňáci čerpají z dob Osmanské říše. To, že se přístup k etnogenezi různí, do jisté míry vysvětluje, proč Bosenští Chorvaté a Srbové chápou bosenskou identitu jako regionální, a nikoliv jako etnickou (Lazarević 2015: 278–279). Jinými slovy, Bosenští Chorvaté a Srbové se „neidentifikují s bosenským národem a ponechávají si svou původní etnickou identitu“ (tamtéž: 279). Zároveň je zajímavé si povšimnout, že byť jednotlivá etnika žila po staletí pospolu, projevují slabý zájem o vzájemné porozumění a jejich existence je mnohdy zatížena historickými stereotypy, což je v konečném důsledku umocněno prací médií, jež etnické štěpící linie nezřídka kopírují (Janíčko 2015: 32, 44). Vzájemné soužití v jedné zemi dále komplikuje faktor, že každé z etnik se cítí být obětí konfliktu v 90. letech (Kostić 2012: 656). Z těchto důvodů v následujících řádcích představím, zda lze nalézt napříč jednotlivými konstitutivními národy nějaké společné ukazatele či nikoliv.

---

¹⁸ Citace – „*Jedna si, jedina, moja domovina. Jedna si jedina Bosna i Hercegovina.*“ (Radiosarajevo 2019) – z 1. verze bosenské hymny, jež existovala od roku 1992 do svého zrušení v roce 1998, neboť byla údajně bosenskými Srby a Chorvaty považována za kontroverzní. Nová hymna schválená v roce 1999 neobsahovala text. Ten byl schválen až v roce 2009 (Žíla 2014a: 9), ovšem text hlásající o společné budoucnosti BaH byl tak nepopulární, že byl stažen a doposud nedošlo ke konsenzu (Kovacevic 2018). Pro současnou BaH je v současnosti příznačné, že bosenští Srbové preferují srbskou hymnu, bosenští Chorvaté chorvatskou a Bosňáci preferují verzi hymny z roku 1992 (National Anthems, nedatováno).

5. 6. 1. Bosňáci v Bosně

Bosňáci tvoří se svými cca 50 % z celkové populace 3,3 milionu lidí nejpočetnější národnostní skupinu Bosny (Judah 2019). Pro Bosňáky je udržení Bosny v dosavadních konturách vitálním zájmem. A to zejména z důvodu absence své mateřské země, již na rozdíl od Bosenských Srbů a Chorvatů postrádají. Bosňáci tudíž považují za svou domovinu celkové území BaH a zcela logicky se s tímto územím nejsilněji identifikovali (Žíla 2014b: 87). Bosňáci se mimo jiné považují za ústřední oběti konfliktu v 90. letech a vyhýbají se jakýmkoliv zmínkách o jejich válečném působení (Skoko, nedatováno), ba ne o zmínkách, kdy Bosňáci páchali činy proti lidskosti na příslušnících vlastního etnika¹⁹ (Latal, osobní komunikace, 2020).

Současná bosňácká vize Bosny má dvě roviny, jež jsou principiálně ventilovány skrze bosňáckou nacionalisticky orientovanou stranu SDA, v níž v minulosti dominoval Alija Izetbegović, jenž následně předal vedení strany svému synovi Bakiru Izetbegovićovi. Na jedné straně Bosňáci opakovaně na mezinárodní scéně obhajují existenci multietnické a multikulturní Bosny, což je v kontrastu s bosenskosrbskou a do jisté míry i bosenskochorvatskou percepcí Bosny jako takové. Na druhé straně jejich dlouhodobým strategickým záměrem je výraznější populační převýšení ostatních státotvorných národů, a to ze dvou třetin z celkové populace, čímž by jim mohlo být umožněno získat vyšší vliv a rozhodovací schopnosti v politice BaH. Politiku populačního převýšení podporují bosňácké elity několika způsoby. Jedním z nich je kupříkladu podpora návratu bosňáckých rodin do oblastí, v nichž jejich etnikum tvoří minoritu. V této souvislosti se počítá, že jelikož Bosňáci vykazují vyšší porodnost, než Bosenští Srbové a Chorvaté, tak by mohli vyšším populačním přírůstkem zvrátit své minoritní postavení v těchto oblastech – typicky v RS, čímž by logicky došlo k posílení bosňácké identity. Zároveň je nutno dodat, že v případě, kdyby Bosňáci v RS dosáhli počtu 500 tisíc registrovaných jedinců, mohli by potenciálně výrazněji ovlivňovat politiku RS (Bajić 2009). Nejinak je tomu v majoritně bosenskochorvatských oblastech. Bosňácké ambice o populační převahu potvrzuje

---

¹⁹ Známým případem je působení Fikreta Abdiće, jenž v severozápadním cípu Bosny vytvořil Autonomní provincii Západní Bosna, vedl vojenské operace vůči bosňácké 5. armádě a nezřídka spolupracoval jak se Srby, tak s Chorvaty (Mojzes 2011: 169).

i Žíla (2014a: 229), jenž tvrdí, že Bosňáci v oblastech, kde představují minoritu, usilují o rozmělnění výsadního postavení tamního státotvorného národu. Právě z těchto příčin Žíla považuje bosňáckou repatriaci za silně zpolitizovanou.

5. 6. 2. Bosenští Srbové v Bosně

Bosenští Srbové jsou druhou nejpočetnější skupinou v Bosně, přičemž populačně tvoří cca 31 % z celkového počtu obyvatel a jejich populační křivka od 90. let konstantně klesá. To je do jisté míry způsobeno odchodem části bosenskosrbské populace do Srbska v 2. pol. 90. let (Judah 2019). Bosenští Srbové jsou v postdaytonské Bosně velmi specifickým národem, a to z několika důvodů. Jedním z nich je, že se nikdy plně neztotožnili s multikulturní myšlenkou Bosny jako takové (Tuzlančić, osobní komunikace, 2018)²⁰. Zároveň je nutno dodat, že za svou mateřskou zemi nepovažují Bosnu, nýbrž Srbsko. Svou existenci v Bosně chápou za tzv. součást širší srbské společnosti, přičemž Daytonem vymezená hranice mezi RS a FBaH je mnohdy považována „– oproti hranicím mezi Republikou srbskou a Srbskem na Drině – [...] za hranici „vyššího řádu.“ (Žíla 2014b: 86). Bosenskosrbské antipatie jsou taktéž např. reflektovány ve sportu, kdy podobně jako bosenští Chorvaté nesympatizují s myšlenkou bosenského národního fotbalového týmu (Özkan 2014: 170). Bosenskosrbský vztah k Bosně má však i částečně konfesní rozměr. Neboť mezi Srby panuje všeobecná nelibost, pokud je Bosna prezentována jako muslimská země (Skoko, nedatováno; Tuzlančić, osobní komunikace, 2018).

Pro bosenskosrbskou politickou scénu je taktéž příznačné, že dlouhodobě lobbuje o výraznější autonomii RS na BaH. Místní elity již od dob Daytonu chápaly RS jako specifickou entitu, „jež je nadřazenou jednotkou bez výrazné souvztažnosti k BaH“ (Žíla 2014a: 230). V posledních letech ovšem nabírá politika RS zajímavou dynamiku, a to zejména díky bosenskosrbskému nacionalistickému politikovi Miloradu Dodikovi z SNSD (*Savez nezavisnih socijaldemokrata*) – Dodik byl v minulosti předsedou parlamentu RS, přičemž v

---

²⁰ Dušan Tuzlančić je Bosenský Srb pocházející z obce Bijeljina, jenž je mluvčím veteránské organizace Garda Panteri. Jelikož jsem během svého výzkumu v roce 2018 nasbíral díky rozhovorům s Tuzlančićem vysoký počet empirického materiálu, rozhodl jsem se některé informace využít i pro účely této diplomové práce (poznámka autora).

současnosti zastává post v rotačním prezidenství a je předsedou SNSD. Ten se několikrát nechal v minulosti slyšet, že bosenští Srbové nestojí o společný stát s bosenskými Chorvaty a Bosňáky. V jiné podobě Dodik prohlašoval, a to během volební kampaně v roce 2010, heslo: „Republika srbská navždy, a Bosna a Hercegovina nakolik je třeba“ (*Republika Srpska zauvijek, a BiH koliko mora*; Žiła 2014a: 230). Dále pravidelně zpochybňuje Dayton a obstruuje jakékoliv konstruktivní dialogy týkající se vstupu Bosny do EU či NATO, což ovšem úzce koresponduje s jeho vřelým vztahem k Rusku (Edwards 2019). Právě s ruskými představiteli vedl Dodik v roce 2018 několik jednání, jež zahrnovala otázky týkající se zbraňových dodávek pro bezpečnostní složky RS. Tato snaha rovněž úzce souvisela s Dodikovou myšlenkou o vytvoření samostatné armády RS, na jejíž fungování by sarajevští političtí představitelé nemohli mít vliv. Dodik mimo jiné opakovaně vznáší na politickou scénu možnost secese RS na BaH (Mackinnon 2018; Borger 2018; Surk 2018b).

Nicméně počátkem roku 2020 začal Dodik opětovně vyostřovat politickou situaci v Bosně. V únoru na zasedání parlamentu RS v angličtině prohlásil: „Goodbye BiH, welcome RS-exit“ (Maksimović 2020). Tímto prohlášením Dodik opakovaně otevřel diskuzi o možné secesi RS na BaH. Dodikovy argumenty směřovaly směrem k nedodržování Daytonu v BaH. Ovšem Dodik nikdy konkrétněji nespecifikoval, o jakou část Daytonu se jedná. Jako následující argument uvádí přítomnost třech zahraničních ústavních soudců, jež v této instituci působí²¹. Každopádně Dodik otevřel otázku zahraničních ústavních soudců v momentě, kdy ústavní soud vydal verdikt, v němž specifikoval, že zemědělská půda na území RS není výhradním majetkem RS, nýbrž BaH (Kovacevic 2020). Na toto konto koncem února 2020 Dodik konstatoval, že pokud nedojde do 60 dnů k odebrání zahraničních ústavních soudců, tak plánuje unilaterálně vyhlásit plnou suverenitu RS na BaH. Závěrem je nutné k Dodikově politice dodat, že disponuje plnou podporou bosenskorsbcké společnosti, parlamentu RS v Banja Luce a srbské protestantské církve (Less 2020).

---

²¹ Ústavní soud BaH se skládá ze 3 zahraničních ústavních soudců, 2 Bosňáků, 2 bosenských Srbů a 2 bosenských Chorvatů (Kovacevic 2020).

5. 6. 3. Bosenští Chorvaté v Bosně

Bosenští Chorvaté jsou se svými necelými 20 % z celkového počtu obyvatel nejmenším konstitutivním národem. A to nejen v celkové Bosně, ale i v bosňácko-chorvatské federaci. Tento faktor primárně tkví v tom, že značná část bosenskochorvatského obyvatelstva emigrovala do sousední Chorvatska s vidinou lepších sociálních výhod a s možností zisku chorvatského občanství. Ti, co zůstali, se především vyskytují v jižním cípu Hercegoviny, neboť chorvatská politika v čele s Franjem Tudjmanem počítala, že by se tyto části připojily k nově vznikajícímu chorvatskému státu. Ačkoli se tento scénář nenaplnil, Chorvatsko projektuje svou působnost skrze dceřinou politickou stranu HDZ (*Hrvatska demokratska zajednica*), která existuje jak v Chorvatsku, tak v Bosně (Žíla 2014a: 244–246). Zároveň je nutno dodat, že drtivá většina bosenských Chorvatů vlastní chorvatský pas, díky kterému mohou využívat výhod EU (Bieber 2011; Žíla 2014a: 246).

Bosenští Chorvaté taktéž dlouhodobě polemizují nad možností vytvoření třetí chorvatské politické entity (Perry 2014; Gadzo 2018). Neboť se necítí dostatečně reprezentováni (Sito-Sucic 2008). Bosenskochorvatští politici, jako např. Bozo Ljubic, se domnívají, že v budoucnosti bude posilnění autonomie bosenských Chorvatů nevyhnutelné (Toè 2015b), jelikož pouze touto cestou lze úspěšně hájit chorvatské národní zájmy v Bosně. Nakonec bosenští Chorvaté vykazují poměrně ambivalentní vztah vůči hlubší integraci do mezinárodních organizací, a to zejména do NATO. V minulosti bosenskochorvatští politici z HDZ silně usilovali o členství v NATO, nicméně v poslední době se jejich názory na tuto problematiku rozměňují. To lze přičíst rostoucím sympatiím s Dodikovou nacionalistickou politikou (Latal 2019).

V textu výše jsem se pokusil nastínit, jak komplikované je přijít s jednotnou vizí pro BaH. Názory napříč jednotlivými konstitutivními národy se výrazně různí. Jednotlivé konstitutivní národy mají vlastní vize, jež jsou v kontradikci s těmi ostatními, doplněné o specifické partikulární zájmy. Pro BaH je mimo jiné příznačné, že jen zlomek místního obyvatelstva se ztotožňuje s označením „Bosňan“, jenž je universálním označením pro všechny tři konstitutivní národy,

neboť místní obyvatelé stále preferují užití názvu svého etnika – Bosňák, bosenských Srb a bosenských Chorvat (Latal 2019). Pro bosenské národy je mimo jiné příznačné, že přístupy k etnogenezi se různí, což způsobuje neschopnost vytvoření bosenského národa a národnostně státní identity (Lazarević 2015: 280) Bosňáci jsou zastánci multietnické a centralizovanější Bosny a zároveň usilují o větší vliv v bosňácky minoritních oblastech. Naopak bosenští Srbové bosňácké vize dlouhodobě kritizují, polemizují nad potenciální secesí RS na BaH a jsou odpůrci jakéhokoliv dialogu o vstupu jak do NATO, tak do EU. Zatímco bosenští Chorvaté nakonec pravidelně vznášejí požadavek na vytvoření třetí chorvatské entity, podobně jako je RS, a jejich vztah k mezinárodním organizacím, zejména k NATO, je nejasný.

5. 7. Socioekonomická situace v Bosně

Dříve nežli analyzuji bosenskou socioekonomickou situaci, tak je podle mě žádoucí v krátkosti zmínit historický kontext, jímž byly do jisté míry formovány současné podmínky. Předválečná Bosna byla silným industriálním centrem v jádru Socialistické federativní republiky Jugoslávie (SFRJ), přičemž se zde nacházelo 12 velkých průmyslových podniků tvořících 35 % HDP tehdejší Bosny. Tytéž podniky, a celkově zbytek odvětví průmyslu a služeb, byly organizovány pomocí specifického jugoslávského ekonomického modelu, jež se pohyboval na pomezí státem centrálně řízené a tržní ekonomiky. Nicméně bojové operace bosenskou ekonomiku těžce poškodily. Na základě těchto výchozích podmínek bylo mezinárodní společenství postaveno do složité situace, neboť cílem PKR nebylo pouze obnovit průmyslová odvětví, nýbrž i napomoci s ideologickou proměnou ekonomického chování v duchu liberalismu a volného trhu. Ačkoli se ekonomická transformace neobešla bez komplikací²², bosenská ekonomika i přes počáteční zmatky²³ rostla téměř skokově a přijala liberální reformy. V roce 1996 činilo bosenské HDP 2,6 milionu dolarů. Ovšem v roce 2007 to již bylo 14,6 milionu

---

²² Nejinak tomu tak bylo i v případě ekonomické tranzice jiných postkomunistických zemí. Zajímavé srovnání ekonomické transformace ostatních postkomunistických zemí bývalého východního bloku přináší článek Petra Horkého (2019) s názvem „Velké srovnání postkomunistických zemí“.

²³ „Není lepších příkladů naprostého zmatení, než zemí, které jsou zatíženy totalitním dědictvím soudobé historie, která v sobě zároveň nesla snahu o ideologickou proměnu ekonomického chování, umělé rovnostářství a pochopitelně násilím vynucenou apatii a strach“ (Kartous 2019: 129).

dolarů. Tento ekonomický progres lze přičíst PKR a přímým zahraničním investicím (Bazalgette 2009: 8–9). S příchodem ekonomické krize v roce 2008 se místní ekonomika ocitla v tíživé situaci, nicméně i přesto se jí povedlo vyrůst. HDP v roce 2018 činilo 20,1 milionu USD (World Bank 2019b).²⁴ I přes dlouhodobý ekonomický růst nelze o bosenské ekonomice říct, že by byla v dobré kondici. Stagnuje a čelí vysokému odlivu mozků.

Nicméně propojíme-li sociální dimenzi s ekonomickými ukazateli, dobereme se k zajímavým závěrům. V roce 2004 považovali obyvatelé BaH za nejčastější socioekonomické problémy nezaměstnanost, korupci či problémy s návratem majetku. V té době žilo necelých 20 % obyvatel pod hranicí chudoby, 30 % se k této hranici blížilo a nezaměstnanost se pohybovala kolem 40 % (Prtina 2006: 366).

Problémy zmíněné výše však nevymizely, nýbrž se pouze transformovaly. Poslední data z roku 2018 konstatují, že 17 % z celkového počtu obyvatel žije pod národní hranicí chudoby (World Bank 2019b), což je v průměru 3,2 dolaru na den (Trading Economics 2020). Zároveň je nutné dodat, že cca 50 % populace je náchylná k chudobě (Borgen project 2018) a 22 % dětí pochází z rodin, jejichž měsíční příjem se pohybuje pod národní hranicí chudoby (Ferrone – Chzen 2015: 2). Chudým lidem nenapomáhá ani bosenský sociální systém, v němž není dostatek financí a jeho institucionální nastavení neefektivně řeší tuto problematiku v dlouhodobé perspektivě (Cojocar – Davies 2015).

Pro současnou Bosnu je mimo jiné příznačná vysoká nezaměstnanost mezi mladými lidmi. Samotná nezaměstnanost ve výši 16 % k roku 2019 (World Bank 2019e) není nikterak vysoká v porovnání např. se zeměmi evropského Jihu, jako je např. Španělsko, Itálie či Řecko. Nicméně drtivá většina nezaměstnaných jsou mladí lidé mezi 18–30 lety, jejichž nezaměstnanost se podle UNDP (2020) pohybuje okolo 60 %. Jiné zdroje jako IFC (nedatováno) ze skupiny Světové banky uvádí 40 %. Tato situace poté logicky ústí do odlivu mozků (anglicky *brain drain*), jenž Bosnu za poslední léta výrazně sužuje – mladí celkem logicky odcházejí za prací do EU. Mladí primárně poukazují, že pro získání pracovního místa

---

²⁴ Např. HDP sousedního Srbska činilo v roce 2018 cca 50 milionu dolarů. Zatímco HDP Severní Makedonie vykazovalo pouhých 12,6 milionu dolarů (World Bank 2019c) a Kosovo jen 7,1 milionu dolarů (World Bank 2019d) – záměrně jsem Bosnu porovnal s postjugoslávskými zeměmi, jež nejsou členy EU.

je nevyhnutelné mít společenské kontakty, jejichž získání se nezřídka neobejde bez korupčních praktik. Zároveň kvůli stagnující ekonomice v Bosně nevznikají nová pracovní místa, jež by tuto část populace mohly částečně zaměstnat (Saric – Herman D. 2014). BaH má rovněž kvůli svému neprůhlednému investičnímu prostředí nízkou šanci na přilákání zahraničních investorů.

Mezi další problémy, jež sužují socioekonomický růst, lze zařadit korupci. Co se týká ilegálních aktivit, tak můžeme obecně říci, že mají zastoupení ve všech segmentech společnosti. Z hlediska korupce se Bosna v roce 2019 zařadila na 101. místo z celkového počtu všech zemí – Česko bylo na 44. místě (Transparency International 2019). Nejproblematictější jsou státní instituce a politické strany, které jsou sužovány vysokou mírou korupce. Ačkoliv bosenské autority doposud implementovaly širokou škálu antikorupčních opatření, výsledky jsou minimální. Nejproblematictější na celé věci však je, že místní obyvatelé mají omezenou důvěru vůči státnímu aparátu. Kupříkladu v souvislosti se soudním systémem se 2/3 obyvatel domnívá, že je zatížen silnými korupčními praktikami. Podobně je tomu tak ve vztahu k policii, úřadům atd. (GAN Integrity 2016). Antikorupční experti se mimo jiné shodují, že neefektivní potlačování korupce tkví v tom, že soudní aparát se především soustředí na drobnou korupci, nicméně organizovanou korupci ve vysokých politických kruzích odmítá řešit (Brkanic 2019).

Z kapitoly výše explicitně vyplývá, že socioekonomická situace v Bosně se potýká s celou řadou dílčích problémů. Nejinak je tomu i ve většině ostatních postjugoslávských zemích – chudoba, korupce, minimální sociální jistoty. Pravděpodobně za nejpálčivější problém současné Bosny je výrazný odliv mozků do zahraničí. Tento stav ovšem vede k dalšímu problému, jímž je nedostatek kvalifikované pracovní síly, jež by mohla změnit stagnující socioekonomickou situaci. V neposlední řadě je zajímavé si povšimnout, že podle filosofa a psychoanalytika Slavojе Žižka (2014) je křehká socioekonomická situace jedním z mála témat, které názorově spojuje všechny bosenské konstitutivní národy. Podle něj si totiž uvědomují, že tato situace nebyla způsobena jiným národem, nýbrž politikou etnonacionalisticky orientovaných politických stran. Ty však socioekonomické problémy ve svých program téměř nereflektují a upřednostňují šíření nacionalismu (Žižka 2019).

5. 8. Historické památníky v Bosně: další obstrukce k usmíření?

Na základě VIII. Přílohy Daytonu byla vybudována Komise pro správu a zachování historických památníků, jejíž účinnost vyšla v platnost až v roce 2002. Komise je složena z celé řady expertů, jež jsou kvalifikováni např. v historii, archeologii, vzdělávání či architektuře (Bosnia and Herzegovina Commission to Preserve National Monuments 2003). Z jurisdikce této komise explicitně vyplývá, že jejím úkolem je starat se o technický stav těchto staveb, potažmo spolupracovat s lokálními ministerstvy a mezinárodními organizacemi (Commission to Preserve National Monuments, nedatováno). Nicméně cílem komise není pouhá správa historických a kulturních památníků, nýbrž i inkorporace historického a kulturního dědictví do procesu usmíření a budování občanské důvěry (Europa Nostra 2010).

Ačkoliv by se mohlo zdát, že činnost komise je primárně technického rázu, není tomu tak. Komise musí také posoudit, zda daná stavba patří do společného historického a kulturního dědictví či nikoliv. Nicméně z příslušné legislativy nelze, kromě toho, že každý ze státotvorných národů má své zastoupení, vyčíst, jakými pravidly se komise při rozhodování řídí. V tomto dle mého názoru tkví celý problém, neboť jednotlivé národy si tytéž historické události interpretují nezřídka odlišně. A to je důvodem vzájemných svárů, jež některé památníky ve společnosti vzbuzují.

Nejčastěji bývají ve veřejném prostoru akcentovány památníky, jež byly určeny osobám, které byly odsouzeny ICTY za válečné zločiny. Jedním z těchto případů je pamětní deska Ratku Mladićovi, jež byla umístěna samosprávou RS na kopci Vraca tyčícím se nad Sarajevem. Tedy v místech, odkud srbské jednotky odstřelovaly Sarajevo během jeho obléhání. Památník byl vystaven v souladu s novou legislativou RS, přičemž parlament RS přijal v roce 2014 zákon, jež dovoluje výstavbu památníků prominentním vojenským osobám RS (Pettigrew 2015: 58–59). Na otázku, proč tomu tak je, neexistuje jednoznačná odpověď. Na základě mého bádání jsem došel k závěru, že komise je v některých případech tzv. „bezzubá“ a nedisponuje dostatečnými pravomocemi, jež by výstavbu těchto památníků regulovala. Neboť komise se zaobírá pouze národními památníky a

historickými budovami, což jinými slovy znamená, že komise nemůže zasahovat do rozhodnutí jednotlivých entit (Brkanic 2016).

Kromě památníku Ratku Mladićovi však lze uvést širokou škálu dalších případů, kdy památníky připomínající období války způsobily problémy. Vedení RS např. dlouhodobě obstruuje vystavení památníku obětem, jež si prošly či zemřely v koncentračním táboru Omarska blízko Prijedoru. Vedení RS nesouhlasí, že by bosenskosrbské jednotky měly být prezentovány jako někdo, kdo spáchal činy proti lidskosti. Oběti z tábora Omarska se nicméně domnívají, že pokud RS odmítá vystavení památníku těmto obětem, tak nepřipouštěním si tohoto historického incidentu nelze dosáhnout usmíření (Irwin – Šarić 2010) – na toto upozorňuje i odborná literatura, která tvrdí, že objektivním přijetím historických událostí lze dosáhnout usmíření. Podobné incidenty se v RS odehrávají i v obci Zepa, kde minoritní bosňácká komunita požaduje výstavbu válečného památníku, nicméně lokální samospráva RS to odmítá. Na druhé straně tyto incidenty se pouze neodehrávají na území RS, ale i v FBaH. Autority RS dlouho lobují za vystavení památníku padlým Srbům v Sarajevu v ulici Dobrovoljacka (Brkanic 2016).

Každopádně s opětovně vyostřující se politickou situací lze v Bosně zaznamenat rapidní nárůst válečných památníků. Dzana Brkanic and Lamija Grebo (2020) ze zpravodajského portálu *Balkan Insight* přicházejí se statistikou, že v posledních 4 letech bylo vystavěno 90 % z celkového počtu všech válečných památníků v hodnotě 2 milionů euro. V této souvislosti dodávají, že zvyšující se počet těchto památníků dlouhodobě komplikuje mezietnické soužití. A to zejména v oblastech, kde dochází k vystavení památníků válečným zločincům.

To, že památníky narušují mezietnické usmíření, je evidentní. Úskalí shledávám v tom, že Komise pro správu a zachování historických památníků v této problematice nesehrává svoji roli, která byla zamýšlena. Neboť na základě současné legislativy ji přísluší zasahovat pouze do věcí, jež se týkají národních památníků a staveb. Vzhledem k tomu, že na celostátní úrovni neexistuje zákon, jež by výstavbu památníků reguloval, jednotlivé entity mohou zahájit výstavbu těchto památníků více méně *ad hoc*. Pokud by však této komisi byla rozšířena paleta její kompetencí, mohlo by to celkový proces zpřehlednit a snížit celkové společenské napětí.

6. Závěr: zvládnutí usmíření jako vzdálená budoucnost?

Postkonfliktní rekonstrukce v Bosně probíhá již 25 let. Za tuto dobu Bosna bezpochyby prodělala dynamičtější postkonfliktní progres, než mnozí očekávali. Do Bosny putovaly masivní objemy rozvojové pomoci, v terénu pracovaly tisíce zaměstnanců z lokální či mezinárodní nevládní sféry, pod dohledem mezinárodního společenství došlo k zajištění bezpečnosti pomocí včasné demobilizace vojsk zneprátelených stran a působením mezinárodních peacekeepingových jednotek SFOR pod dohledem NATO. Světová banka a Mezinárodní měnový fond instruovaly bosenské autority ekonomickými doporučeními a došlo k výrazné obnově válkou zničené infrastruktury. Nicméně jakoby se v počátcích budování státu opomnělo na usmíření společnosti, jež v postkonfliktní etapě sehrává důležitou roli. Materiální kapacity lze obnovit v krátkodobém časovém horizontu, ale obnova kapacit sociálních může trvat desítky let i více. Z těchto důvodů se mezinárodní společenství muselo zabývat i tzv. „společenským uzdravením“, jež Miall (2005: 259) přirovnává k uzdravení „nemocné mysli“. S odstupem času se ukázalo, že zvládnutí usmíření bude složitější, než se na začátku očekávalo. Celkový proces usmíření byl částečně obstruován počínáním etnonacionalisticky orientovaných politických stran (SDA, SDS, SNDS a HDZ). V současnosti tomu není nejinak. Bosna i po více než dvou dekadách potvrzuje, že mezietnické soužití a spolupráce jsou problém. Proto jsem jednotlivé body vedoucí k usmíření (viz teoretický rámec kapitola 5.1 a níže) podrobil hluboké analýze s cílem odkrýt, jaká je současná situace a v čem tkví konkrétní problém, jenž mezietnické usmíření brzdí. Na následujících řádcích se pokusím objasnit, proč se některé body podařilo zvládnout a jiné nikoliv.

Ještě předtím je však nezbytné v krátkosti shrnout důvody použití výše zmíněného teoretického rámce, a to jaký je současný stav usmíření v Bosně vis-à-vis postupům a pokroku, který zmiňuje odborná literatura, a vis-à-vis cílům, které stanovuje Daytonská dohoda. Reflexí odborné a z praxe vycházející literatury jsem konceptualizoval pojem usmíření. Tyto poznatky jsem následně aplikoval na Daytonskou mírovou smlouvu, v níž jsem analyzoval, jak pojednává o usmíření. Porovnání odborné literatury a Daytonu jsem následně v kapitole 5.1. využil k vypracování teoretického rámce. Jeho pomocí jsem se pokusil analyzovat, zda

ne/došlo k naplnění jednotlivých bodů vedoucích ke zvládnutí usmíření či nikoliv. Tato problematika je natolik komplexní, že bylo vhodné shrnout základní rysy teoretického rámce do tabulky. Tabulku jsem doplnil o nasbíranou empirii. Jednotlivými závěry se však budu zabývat v následující části textu.

Tabulka č. 1: Závěry týkající se usmíření z analýzy odborné literatury, Daytonu a bosenské reality

Body k dosažení usmíření	Odborná literatura	Daytonská mírová smlouva	Realita
1) Činnost komisí pravdy (KP)	Mělo by dojít k ustanovení KP	X	Nikdy nedošlo k ustanovení KP
2) Dodržování LP a ustanovení mezinárodního soudního tribunálu	Dodržování LP sehrává svůj primát; mezinárodní soudní tribunál potrestá válečné zločince	Zavazuje smluvní strany dodržovat LP v souladu s mezinárodním právem; Podněcuje ke vzniku komise pro LP; Nevyzývá ke vzniku soudního tribunálu	Dodržování LP v BaH spíše pokulhává (zejména práva etnických menšin, svoboda slova atd.); Komise pro LP ukončila svůj mandát v roce 2003. Od roku 2003 se LP zabývá ústavní soud a úřad ombudsmana; Vznik ICTY, jenž ukončil svou činnost v roce 2017 a jehož fungování je ve vztahu k usmíření rozporuplná
3) Zvládnutí návratu uprchlíků a VVO	A priori nepočítá s repatriací všech utečenců do svých předchozích domovů a proto hovoří o tzv. „zvládnutí“ návratu utečenců; Mělo by dojít k repatriaci majetku; Repatriace majetku a utečenců by měla být doprovázena obnovou místních komunit	Všichni uprchlíci a VVO mají právo na návrat do svých předchozích domovů; Celý proces byl měl probíhat pod dohledem zvláštní komise pro uprchlíky a VVO	V BaH se stále vyskytuje 100 tisíc VVO; Nedošlo k obnovení multietnického charakteru země; Repatriace majetku byla považována za úspěšnou; Celkový proces probíhal pod dohledem UNHCR

4) Vzdělávání	Mělo by dojít k vytvoření multietnického školství, jež funguje na základě jednotných sylabů	Každý jedinec má právo na vzdělání	Existence etnicky diverzifikovaného školství; Minimální výskyt multietnických škol
5) Budování společné vize	Sjednocený pohled na minulost, současnost a budoucnost	X	Percepce BaH se napříč jednotlivými konstitutivními národy výrazně liší
6) Socioekonomická situace	Základní premisou je zabránit odlivu mozků	Socioekonomickou situaci zmiňuje s ohledem na repatriaci utečenců	Vysoký odliv mozků; 20 % obyvatel pod hranicí chudoby; korupce, nízké životní perspektivy a minimální sociální jistoty
7) Historické památníky	X	Vyzývá ke vzniku Komise pro správu národních památníků	Komise pro správu národních památníků nedisponuje dostatečnými regulačními nástroji, což ve svém důsledku vede k nekontrolovanému nárůstu takových památníků (památníky pro osoby odsouzené ICTY), jež štěpí společnost

Zdroj: Autor dle dat a informací z textu

V první řadě je nutné pojednat o neúspěšných snahách vytvořit komisi pravdy, na jejíž existenci klade odborná literatura apel. Zároveň je potřeba dodat, že role takových komisí byla pozitivně chápána v celé řadě afrických konfliktů (Rwanda, JAR atd.). Proč však nikdy nedošlo k vytvoření takového tělesa i v Bosně, pro kterou národní usmíření bylo a stále je klíčovým bodem postkonfliktní obnovy? Na tuto otázku neexistuje jednoznačná odpověď. Je však zajímavé si povšimnout, že o potřebě vytvoření komise pravdy Daytonská mírová dohoda nikdy nepojednávala. Z toho tedy dovozují, že pokud by tam takové

doporučení bylo, jednotlivé smluvní strany by mohly mít tendenci vytvoření komise iniciovat. Další důvod vedoucí k absenci této komise byl do určité míry způsoben politikou nacionalistických stran, pro něž bylo krajně nevýhodné přijít s konsensuálním řešením, jež by vedlo k objektivizaci pravdy (rozuměj historických událostí). Tyto strany svou činností politické spektrum raději štěpily a prohlubovaly příkopy mezi jednotlivými historickými narativy. Proto by vznik komise, jež by usilovala o vytvoření jednotného společenského diskurzu a uznání historických křivd, politiku etnonacionalistických stran pouze narušoval. Když už však selhaly domácí autority, mohlo vytvoření komise iniciovat mezinárodní společenství. To ale tento proces spíše obstruovalo, zejména skrze ICTY. Právě ICTY se obával, že by činnost komise mohla ovlivnit, či dokonce ohrozit činnost tribunálu. Pozitivní na celém scénáři ovšem je, že potenciálními aktivitami se zabývají drobní aktéři, jako např. lokální nevládní organizace. Nicméně po 25 letech je všem jasné, že možnost vytvoření komise pravdy je již minulostí a Bosna v tomto ohledu svou šanci promrhala. Jak bosenská společnost, tak političtí aktéři neprojevují zájem o jakékoliv vyjasnění minulých událostí. A nic momentálně nenasvědčuje tomu, že by se měla situace jakkoliv změnit.

Dalším mezníkem ke zvládnutí usmíření je důsledné dodržování lidských práv (LP) a činnost mezinárodního soudního tribunálu, jímž byl v tomto případě Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii. Problematika LP byla taktéž reflektována jak v odborné literatuře, tak v Daytonu, přičemž Dayton byl v tomto ohledu konkrétnější a vyzýval k vytvoření speciální komise pro LP, k jejímuž vzniku došlo a jejíž mandát vypršel v roce 2003. Zároveň to, že se Bosna zavázala prostřednictvím různých mezinárodních smluv k dodržování LP, však ještě neznamená, že tato problematika nepředstavuje v Bosně problém. Největší úskalí představuje zejména situace menšin (Romové, Židé, LGBT komunita atd.), jejichž práva nejsou dostatečně reprezentována, neboť bosenská ústava je diskriminační vůči etnickým a náboženským menšinám. To nicméně úzce souvisí s institucionálním nastavením Daytonu, který výhradně pojednává o 3 konstitutivních národech (Bosňáci, bosenští Srbové a Chorvaté). Bez povšimnutí ale nezůstává ani práce svobodných médií. Kupříkladu novináři z asociace *BH Novinari* opakovaně poukazují na to, že dochází k omezování svobody slova a je

jim nezřídka vyhrožováno smrtí. Na základě těchto nasbíraných informací dovozují, že problematika LP pramení z nezájmu politických autorit. V tom dle mého mínění tkví jádro celého problému. Nejenže politické autority dostatečně rychle neimplementují lidskoprávní legislativní nařízení, toto téma ani není klíčovým zájmem bosenských politických aktérů. K LP lze závěrem dodat, že požadavky odborné literatury a Daytonu jsou naplňovány jen z části, přičemž tato oblast stále nabízí velký prostor pro zlepšení.

Specifickou roli rovněž sehrával ICTY. Literatura pojednává o nutnosti vytvoření takovéhoho soudního tělesa, zatímco Dayton, jako v případě komise pravdy, vznik soudního tribunálu nezmiňuje. V souvislosti s ICTY však byla situace odlišná, neboť k jeho založení došlo již v průběhu bosenského konfliktu v roce 1993. Ačkoli se ICTY podařilo odsoudit širokou škálu válečných zločinců, bosenská společnost ne vždy s jeho rozhodnutími souhlasila. Jak ukazují v kapitole 5. 3., jež se percepcí ICTY v bosenské společnosti zabývá, bosenská společnost zaujímá k jeho práci velmi nejednoznačné stanovisko. Příčiny, proč tomu tak je, lze hledat ve 4 rovinách. Ta první odkazuje na počínání nacionalistických politických stran, které rozhodnutí ICTY nezřídka zpochybňovaly (viz Milorad Dodik zpochybňující masakr ve Srebrenici)²⁵. Tou druhou je nepochybně fakt, že mateřské republiky, Chorvatsko a Srbsko, se k samotným verdiktům málokdy stavěly koherentně, což mělo logicky dopad na Chorvaty a Srby žijící v Bosně. Třetí rovinu v celé věci představuje fakt, že selhala strategická komunikace. Jinými slovy, ICTY nedokázal předat sdělení svých verdiktů takovou formou, aby efektivně přesvědčil bosenskou populaci o svých závěrech²⁶. Poslední, a možná i nejdůležitější, oblastí je absence procesu „denacifikace“, jenž probíhal v poválečném Německu – v této souvislosti Jevgenij Jevtušenko (podle Lueck 1993) v roce 1993 dokonce hovořil o specifickém procesu pro Bosnu, tzv. „debosnifikaci“. Tento rozsáhlý společenský proces však nikdy nenastal. Váleční zločinci jsou v rámci svého konstitutivního národa nezřídka považováni za hrdiny, přičemž tyto názory jsou reflektovány

---

²⁵ V této souvislosti je zajímavé si povšimnout, že dynamiku postdaytonské politiky určovaly právě tytéž nacionalistické strany, které nesou částečné břímě odpovědnosti za vyvolaný konflikt (poznámka autora).

²⁶ K podobným závěrům dochází i Marko Milanovic (2016) z University v Nottinghamu ve svém článku „*Understanding the ICTY's Impact in the Former Yugoslavia*“.

zejména mezi bývalými komatanty, jež vůči svým bývalým velitelům stále chovají vysoký respekt.

Na základě kapitoly pojednávající o zvládnání návratu uprchlíků a vnitřně vysídlených osob (VVO) jsou závěry přinejmenším srozumitelnější. V tomto případě odborná literatura a priori hovoří o zvládnutí návratu utečenců do svých předchozích domovů, čímž je míněno, že cílem není 100 % návratnost. Dayton v tomto ohledu hovoří odlišně, jelikož právo na návrat do svého původního domova přisuzuje všem utečencům. Daytonský scénář se nicméně nenaplnil. V Bosně je stále přítomno téměř 100 tisíc VVO, které se ze strachu z minoritního postavení ve svém původním domově odmítají navrátit. Cílem repatriace utečenců také bylo obnovit původní multietnický charakter Bosny. To se ovšem nepodařilo, a to z několika důvodů. Jedním z nich je skutečnost, že utečenci se odmítali vrátit do svých předchozích domovů. Naopak ti, co se vrátit rozhodli, málokdy nečelili represím ze strany majoritního etnika. Jako další důvody lze uvést špatnou socioekonomickou situaci v oblasti svého původního domova. Zaznamenány však byly i úspěchy – podařila se například repatriace majetku. Nutnost repatriace majetku avizovala jak odborná literatura, tak Dayton. V této souvislosti empirická evidence rovněž ukazuje, že z 99 % došlo k obnově zničené bytové zástavby a samo mezinárodní společenství označuje repatriaci majetku za úspěch. Odborná literatura, na rozdíl od Daytonu, k této tématice nakonec zmiňuje, že repatriace utečenců a majetku by měla být doprovázena obnovou komunit. V Bosně probíhá několik desítek takových programů, nicméně i přesto mnohaleté úsilí se nedá hovořit o nějakém výrazném úspěchu. Část měst, jako např. Mostar, zůstávají etnicky rozdělena. Tento problém má však mnohem hlubší kořeny, které netkví pouze v potenciální neefektivnosti těchto programů, ale úzce souvisí se zbylými body teoretického rámce.

Pro proces usmíření je mimo jiné klíčové vzdělávání. Literatura příkládá vzdělávání silný význam, jelikož budoucí generace sehrává v budování postkonfliktního státu svůj primát. Dayton tomuto tématu nepřikládá výraznou váhu a pouze zmiňuje právo na vzdělání pro každého jedince. Realita je ovšem taková, že vzdělávání se potýká se širokou škálou problémů, jako jsou odlišné sylaby, etnicky diverzifikované školy a minimum multietnických škol. Toto

institucionální nastavení je dle mého názoru výrazně zpolitizované a jak ukazuje empirická evidence, politici využívají školství k projekci svých nacionalistických partikulárních zájmů. To jinými slovy znamená, že jim takto nastavený vzdělávací systém vyhovuje. Existence více pravd ve vzdělávání – zejména se jedná o odlišné pojetí společné historie – se nicméně logicky neslučuje s cíli, jež vedou ke zvládnutí usmíření. To se ovšem může v dohledné době měnit, hlavně v souvislosti s nově nastupující mladou generací tzv. mileniálů, kteří se několikrát prostřednictvím různých stávek vyslovili proti etnicky diverzifikovanému školství. Mileniálové se rovněž zabývají odlišnými politickými tématy (vzdělávání, zlepšení socioekonomické situace, mezietnická spolupráce atd.) než předchozí generace. Současné vládní strany nenabízejí nic víc než nacionalismus. Ačkoliv se například Republika srbská potýká se stagnující socioekonomickou situací, jádrem její politiky je secese na BaH. V budoucnu lze tedy logicky očekávat, že díky působení mladé generace dojde ke změně politických témat, což by mohlo vyústit v oslabení etnonacionalistických politických stran, jejichž pád by nevedl jen ke změně vzdělávacího systému, ale i k modifikaci dalších klíčových politických témat. Bylo by ovšem mylné s jistotou předpokládat, že mileniálové se budou se stoprocentním nasazením věnovat věcem veřejným s cílem posílit liberálně-demokratické hodnoty.

Odpověď na otázku, proč je mezietnické usmíření problém, do jisté míry odkryla analýza zabývající se tím, jestli lze v BaH vysledovat společný pohled na minulost, současnost a budoucnost. Dayton se tímto tématem ze své podstaty nezabývá, přičemž kritici Daytonu jako Florian Bieber (2008: 24) uvádějí, že absence společného pohledu na věc tkví v nevhodném institucionálním nastavení Daytonu, jimž byla BaH rozdělena do dvou entit, a přílišném důrazu na etnicitu jednotlivých konstitutivních národů. Naopak odborná literatura na tuto oblast klade silný důraz. Realita v Bosně vypadá tak, že lze vyzorovat 3 protichůdné percepce²⁷. Metaforicky řečeno, jako by Bosna byla tažena třemi koňmi, jejichž cíle se různí. Suma sumárum, Bosňáci v zásadě podporují multikulturní Bosnu, jelikož nemají jiné východisko. Bosenští Srbové bosňácký pohled většinově

---

²⁷ Tento stav lze považovat za analogický k prohlášení Roberta Mertona (1987: 4): „[s]třetající se skupiny se více nebo méně uvědoměle snaží prosadit každá svou vlastní interpretaci toho, čím věci byly, co jsou a co budou“.

odmítají, přičemž stále touží po větší autonomii, popřípadě k připojení ke své mateřské zemi Srbsku. Bosenští Chorvaté se cítí v majoritně bosňácké federaci diskriminováni a požadují vytvoření třetí entity. Tato východiska zcela logicky udržují Bosnu v permanentní disharmonii a nezdědka ji uvrhují do stavu dysfunkce. Pohledy jednotlivých etnik se různí téměř v jakémkoliv tématu, domácími počínaje a zahraničními konče. Určitou shodu lze pozorovat snad jen u socioekonomických témat, která jsou vnímána jako problém (Žižek 2014). V této oblasti možná tkví klíč k celému mezietnickému usmíření. Dokud se jednotlivé konstitutivní národy neshodnou na tomtéž vitálním zájmu, nemůže pravděpodobně dojít k celkovému zvládnutí usmíření.

Při analýze socioekonomické situace se mi potvrdila moje hypotéza, že tato oblast sebou ponese celou řadu úskalí. Jak odborná literatura, tak Dayton odkazují k tomu (byť každý v jiné souvislosti), že zvýšením socioekonomické situace lze posílit usmíření ve společnosti. Rusmir Pirić k tomuto podotýká: „[p]okud by lidé měli více peněz, o to méně by se zabývali etnicko-konfesionálními spory a nacionalismem“ (Pirić, osobní komunikace, 2020). Současnou Bosnu sužuje několik problémů, a to stále poměrně vysoké procento lidí žijících pod hranicí chudoby a vysoká nezaměstnanost mezi lidmi v rozmezí 18–30 let, což ústí v odliv mozků. Socioekonomické situaci také nikterak nenapomáhá všudypřítomná korupce. Unikátní recept na zvýšení socioekonomických podmínek pravděpodobně neexistuje, nicméně v případě Bosny by se dalo uvažovat o restrukturalizaci vzdělávacího systému a reformě sociálního systému²⁸, jímž by došlo ke snížení počtu lidí žijících v chudobě, či vyšší privatizací a implementací robustnějších antikorupčních opatření, jež by zprůhlednily místní investiční prostředí zahraničním investorům.

Posledním analyzovaným bodem byla společná správa památníků. Jednalo o jediný bod, o němž odborná literatura nikterak nepojednávala. Naopak Dayton konstatuje, že by měla vzniknout Komise pro správu národních památníků. Dayton podotkl správnou věc, nicméně současný problém tkví v tom, že tato komise se zabývá pouze národními památníky. A ne každý památník je národní. Tato

---

²⁸ Sociální systém je kupříkladu zatížen masivními výdaji, jež v podobě sociálních dávek směřují válečným veteránům a obětem války (poznámka autora).

legislativní mezera ve svém důsledku vedla ke zvýšení počtu různých památníků napříč celou Bosnou, jež svou povahou a umístěním štěpí společnost. Zejména se jedná o památníky připomínající si válečné zločince, jež stanuli před ICTY. Řešením celého problému by mohlo být buď rozšíření pravomocí komise pro národní památníky, jež by měla pod správou veškeré památníky, anebo přijetím celostátního legislativního nařízení, jež by výstavbu těchto památníků regulovalo.

Usmíření je velmi specifický koncept, pro který je příznačná jeho abstraktnost. Usmíření je nehmatatelné. Tím, že postrádá materiální podobu, ho nelze změřit či jakkoliv kvantifikovat. Lze ho jen podrobit hluboké kvalitativní analýze, jež se opírá o robustní empirickou základnu. Zvládnutím usmíření není míněno vytvoření společnosti žijící v harmonii – tento stav bychom pravděpodobně zřídka našli i v jiných státech Evropy, nýbrž národnostně snášlivého prostředí. Zhodnocením výše uvedeného textu dovozují, že ke zvládnutí usmíření v Bosně nedochází. Multietnická spolupráce je minimální. Zároveň je nutno dodat, že napříč konstitutivními národy nelze nalézt žádnou výraznější známku jakéhokoliv pokusu, jenž by se snažil tento stav změnit. Každý z národů si uchovává svou vlastní specifickou verzi pravdy²⁹. Z analytického rámce lze vyvodit, že pravděpodobně nejvyšší progres prodělala repatriace utečenců, vezmeme-li v potaz, že v průběhu války opustilo své domovy více než 2 miliony lidí. Naopak za nejhorší považují bod, jež se vztahuje k vytvoření společné vize. Tento bod podle mě objasňuje, proč ani po 25 letech nelze usmíření považovat za zvládnuté. Pozice jednotlivých aktérů (rozuměj konstitutivních národů) jsou si samy sobě tak vzdálené, že za současné konstelace je dosažení ideálních pozic v procesu zvládnutí usmíření nereálné. Přitom ani universální označení Bosňan se neuchytilo. Jednotlivé body vedoucí ke zvládnutí usmíření zkrátka vykazují celou řadu negativních externalit. „Očekávání, že vznikne nadnárodní společnost, se nenaplnilo. Bosensko-hercegovské národy zůstávají realitou. Jediným východiskem je konsenzus a vzájemný respekt. Jeho přehlížení, či potlačování povede pouze k dalším krizím“ (Žíla 2019).

---

²⁹ „Sám jsem mnohokrát připomněl, že existuje-li nějaká pravda, pak ta, že pravda je předmětem bojů“ (Bourdieu 1998: 4).

Pokud se však Bosna bude chtít posunout vpřed, bude muset historické křivdy překonat a na usmíření pracovat. Nezvládnuté usmíření ovlivňuje fungování státu jak dovnitř, tak navenek. Bosenská budoucnost je v tomto ohledu nejasná. Pokud nedojde k usmíření, lze jen těžko očekávat, že by se Bosna mohla v budoucnu stát členem EU či NATO. Největším současným problémem je stále silná pozice nacionalisticky orientovaných politických stran. Proto lze jen doufat, že nedojde k naplnění Dodikových predikcí o secesi RS. V této souvislosti je možné jen s napětím sledovat, kam povedou Dodikovy politické kroky v budoucnu. Z mého pohledu tato práce zodpověděla širokou škálu otázek, nicméně otevřela i zcela nová témata, jež by si zasloužila podrobnější bádání. Toto bádání však bude muset být vysoce multidisciplinární, a to s přesahem jak do disciplíny mezinárodních vztahů a politologie, tak do sociologie či antropologie.

Seznam literatury

Amnesty International (2018). *BOSNIA AND HERZEGOVINA 2017/2018. 2018* (<https://www.amnesty.org/en/countries/europe-and-central-asia/bosnia-and-herzegovina/report-bosnia-and-herzegovina/>, 25. 2. 2020).

AP News (2019). *Bosnian Serb wrongly calls Srebrenica massacre a 'myth'*. 13. 4. 2019 (<https://apnews.com/ba3e3d6495c545bab2592b8e197be030>, 13. 3. 2020).

AUSA/CSIS Framework (2002). *POST-CONFLICT RECONSTRUCTION. Task Framework. May 2002* (https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/media/csis/pubs/framework.pdf, 26. 1. 2020).

Avramović, Ivan (2017). Reconciliation in Bosnia and Herzegovina. *Beyond Intractability*. 1. 5. 2017 (<https://www.beyondintractability.org/casestudy/Avramović-Bosnia-Herzegovina>, 26. 1. 2020).

Badescu, Gruia (2015). Home after Dayton: IDPs in Sarajevo. *Forced Migration Review*. 15. 9. 2015 (<https://www.fmreview.org/dayton20/badescu>, 26. 2. 2020).

Bajić, Bojan (2009). The Bosniaks' Bosnia policy. *Pescanik*. 18. 2. 2009 (<https://pescanik.net/the-bosniaks-bosnia-policy/>, 8. 3. 2020).

BBC (2018 a). *Bosnia-Herzegovina profile – Timeline*. 8. 10. 2018 (<https://www.bbc.com/news/world-europe-17212376>, 13. 1. 2020).

BBC (2018 b). *Milorad Dodik: Serb nationalist wins Bosnia presidency seat*. 8. 10. 2018 (<https://www.bbc.com/news/world-europe-45774872>, 1. 2. 2020).

BBC (2019). *Srebrenica massacre: Dutch state '10% liable' for 350 deaths*. 19. 7. 2019 (<https://www.bbc.com/news/world-europe-49042372>, 26. 2. 2020).

Bazalgette, Evelyn (2009). *ASSESSMENT OF DEVELOPMENT RESULTS EVALUATION OF UNDP CONTRIBUTION. BOSNIA AND HERZEGOVINA* (New York: UNDP).

Bieber, Florian (2008). After Dayton, Dayton? The Evolution of Unpopular Peace. In: Wolff, Stefan – Weller, Marc eds., *Internationalized State-Building after Violent Conflict: Bosnia Ten Years After Dayton* (London: Routledge), str. 14–30.

Bieber, Florian (2011). THE RISKS AND BENEFITS OF ETHNIC CITIZENSHIP BY FLORIAN BIEBER. *CITSEE*. 10. 11. 2011 (<https://www.citsee.eu/op-ed/risks-and-benefits-ethnic-citizenship-florian-bieber>, 8. 3. 2020).

- Bieber, Florian (2014). Undermining democratic transition: the case of the 1990 founding elections in Bosnia and Herzegovina. *Southeast European and Black Sea Studies* 14 (4), s. 548–555.
- Bojicic-Dzelilovic, Vesna (2004). *Peace on whose Terms? War Veterans' Associations in Bosnia and Hercegovina* (London: London School of Economics and Political Science).
- Borgen Project (2018). *TOP 10 FACTS ABOUT POVERTY IN BOSNIA AND HERZEGOVINA*. 14. 8. 2018 (<https://borgenproject.org/facts-about-poverty-in-bosnia-and-herzegovina/>, 10. 3. 2020).
- Borger, Julian (2012). Bosnian war 20 years on: peace holds but conflict continues to haunt. *The Guardian*. 4. 4. 2012 (<https://www.theguardian.com/world/2012/apr/04/bosnian-war-20-years-on>, 16. 1. 2020).
- Borger, Julian (2018). Arms shipment to Bosnian Serbs stokes EU fears. *The Guardian*. 13. 2. 2018 (<https://www.theguardian.com/world/2018/feb/13/bosnian-serb-police-arms-purchase-stokes-eu-fears>, 16. 1. 2020).
- Borozan, Ajla (2020). [Osobní komunikace] 15. 1. 2020.
- Bosnia and Herzegovina Commission to Preserve National Monuments (2003). *The Commission Secretariat* (http://old.kons.gov.ba/main.php?id_struct=144&lang=4, 11. 3. 2020).
- Bougarel, Xavier (2006). The Shadow of Heroes: Former Combatants in Post-War Bosnia-Herzegovina. *In-ternational Social Science Journal* 58 (189), s. 479–490.
- Bourdieu, Pierre (1998). *Teorie jednání* (Praha: Karolinum).
- Bowcott, Owen (2017). Yugoslavia tribunal closes, leaving a powerful legacy of war crimes justice. *The Guardian*. 20. 12. 2017 (<https://www.theguardian.com/law/2017/dec/20/former-yugoslavia-war-crimes-tribunal-leaves-powerful-legacy-milosevic-karadzic-mladic>, 20. 2. 2020).
- Brezar, Aleksandar (2019). Bosnia is close to the edge. We need Europe's help. *The Guardian*. 29. 5. 2019 (<https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/may/29/bosnia-europe-economy-ethnic-nationalist>, 16. 1. 2020).
- Brisard, Laura (2014). A Decade of Recovery: Bosnia and the Balkans Bounce Back. *The Fund for Peace*. 24. 6. 2014 (<https://fundforpeace.org/2014/06/24/a-decade-of-recovery-bosnia-and-the-balkans-bounce-back/>, 15. 1. 2020).

Brkanic, Dzana (2016). Bosnian War Memorials Become Political Battleground. *Balkan Insight*. 8. 8. 2016 (<https://balkaninsight.com/2016/08/08/bosnian-war-memorials-become-political-battleground-08-08-2016/>, 10. 3. 2020).

Brkanic, Dzana (2019). Bosnia Courts Avoid Prosecuting ‘Big Fish’ for Corruption. *Balkan Insight*. 9. 12. 2019 (<https://balkaninsight.com/2019/12/09/bosnia-courts-avoid-prosecuting-big-fish-for-corruption/>, 10. 3. 2020).

Brkanic, Dzana – Grebo, Lamija (2020). Bosnia Spends €2 Million on ‘Divisive’ War Memorials. *Balkan Insight*. 3. 1. 2020 (<https://balkaninsight.com/2020/01/03/bosnia-spends-e2-million-on-divisive-war-memorials/>, 10. 3. 2020).

Brubaker, Rebecca (2013). *From the unmixing to the remixing of peoples: UNHCR and minority returns in Bosnia* (Geneva: UNHCR).

Cambridge Dictionary (2020). *repatriate* (<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/repatriate>, 1. 2. 2020).

Clark, Janine N. (2012). The ICTY and the Challenges of Reconciliation in the Former Yugoslavia. *E-International Relations*. 23. 1. 2012 (<https://www.e-ir.info/2012/01/23/the-icty-and-the-challenges-of-reconciliation-in-the-former-yugoslavia/>, 2. 2. 2020).

Clayfield, Matthew (2017). Bosnia and Herzegovina may never be clear of landmines. *ABC News*. 14. 10. 2017 (<https://www.abc.net.au/news/2017-10-15/bosnia-may-never-be-clear-of-land-mines/9029692>, 25. 2. 2020).

COE (2020). *Bosnia and Herzegovina // 47 States, one Europe* (<https://www.coe.int/en/web/portal/bosnia-and-herzegovina>, 18. 2. 2020).

Cojocaru, Alexandru – Davies, Simon (2015). Why growth matters in fighting poverty in Bosnia and Herzegovina. *Brookings*. 31. 8. 2015 (<https://www.brookings.edu/blog/future-development/2015/08/31/why-growth-matters-in-fighting-poverty-in-bosnia-and-herzegovina/>, 10. 3. 2020).

Cole, Beth eds. (2009). *Guiding Principles for Stabilization and Reconstruction* (Washington D.C.: United States Institute of Peace, United States Army Peacekeeping and Stability Operations Institute).

Commission to Preserve National Monuments (nedatováno). BASIC DATA ABOUT COMMISSION TO PRESERVE NATIONAL MONUMENTS. *UNESCO* (https://es.unesco.org/sites/default/files/ba_datacommpresnatmoms_engtof.pdf, 11. 3. 2020).

CRD (2019). *Human Rights Defenders in the Western Balkans Report Published*. 2. 12. 2019 (<https://crd.org/2019/12/02/human-rights-defenders-in-the-western-balkans-report-published/>, 18. 2. 2020).

CRD (2020). *Bosnia and Herzegovina* (<https://crd.org/bosnia-herzegovina/>, 18. 2. 2020).

Crosby, Alan (2017). Bosnian Students Unite Against Ethnically Divided Schools. *Radio Free Europe*. 24. 6. 2017 (<https://www.rferl.org/a/bosnian-students-unite-against-ethnically-divided-schools/28577080.html>, 4. 3. 2020).

Dayton Peace Agreement (1995). The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina. *OSCE* (<https://www.osce.org/bih/126173?download=true>, 1. 2. 2020).

Department of the State (nedatováno). *The Breakup of Yugoslavia, 1990–1992* (<https://history.state.gov/milestones/1989-1992/breakup-yugoslavia>, 13. 1. 2020).

Department of the State (2004). *Country Reports on Human Rights* (Washington: U. S. Government Printing Office).

Dizdarevic, Zlatko (2005). Bosnian Democracy In Ruins. *IWPR*. 6. 9. 2005 (<https://iwpr.net/global-voices/bosnian-democracy-ruins>, 20. 2. 2020).

Domin, Thierry (2001). History of Bosnia and Herzegovina from the origins to 1992. Chapter 6. From the end of WWII to 1992. *SFOR*. 19. 9. 2001 (<https://www.nato.int/SFOR/indexinf/122/p03a/chapter6.htm>, 13. 1. 2020).

Dragojlovic, Mladen (2018). The story of a ‘young’ currency: The BAM. *IBNA*. 29. 6. 2018 (<https://balkaneu.com/the-story-of-a-young-currency-the-bam/>, 5. 3. 2020).

Dudik, Andrea – Kuzmanovic, Jasmina (2018). Is Europe Sleepwalking Into Another Balkan War? *Bloomberg*. 12. 9. 2018 (<https://www.bloomberg.com/news/features/2018-09-12/playing-with-fire-in-europe-s-powder-keg>

Dzabo, Semir (2018). Bosnian and Herzegovinian political system: “It is complicated”. *FOMOSO*. 11. 1. 2018 (<https://www.fomoso.org/en/mosopedia/background-knowledge/bosnian-and-herzegovinian-political-system-it-is-complicated/>, 13. 1. 2020).

Dzuro, Vladimír (2017). *Vyšetřovatel. Démoni balkánské války a světská spravedlnost* (Praha: Grada).

Džidić, Denis (2017). Hague Tribunal President: ‘We Offered Truth, Not Reconciliation’. *Balkan Insight*. 21. 6. 2017 (<https://balkaninsight.com/2017/06/21/hague-tribunal-president-we-offered-truth-not-reconciliation-06-21-2017/>, 20. 2. 2020).

Eastmond, Marita (2006). Transnational Returns and Reconstruction in Post-war Bosnia and Herzegovina. *International Migration* 44 (3), str. 141–166.

Economist (2017). *Why hasn't Bosnia and Herzegovina collapsed?* 1. 11. 2017 (<https://www.economist.com/the-economist-explains/2017/11/01/why-hasnt-bosnia-and-herzegovina-collapsed>, 16. 1. 2020).

Edwards, Maxim (2019). The President Who Wants to Break Up His Own Country. *The Atlantic*. 2. 1. 2019 (<https://www.theatlantic.com/international/archive/2019/01/serb-president-dodik-bosnia/579199/>, 3. 3. 2020).

Europa Nostra (2010). *Commission to Preserve National Monuments*. 1. 4. 2010 (<http://www.europeanheritageawards.eu/winners/commission-preserve-national-monuments/>, 11. 3. 2020).

Fagen – Randolph (2011). *Refugees and IDPs after Conflict Why They Do Not Go Home* (Washington D. C.: USIP).

Ferris, Elizabeth (2009). *PEACE, RECONCILIATION AND DISPLACEMENT* (Bern: The Brookings Institution-University of Bern).

Ferrone, Lucia – Chzen, Yekaterina (2015). *Child Poverty and Deprivation in Bosnia and Herzegovina: National Multiple Overlapping Deprivation Analysis (N-MODA) Innocenti Working Paper No. 2015-02* (New York: UNICEF).

Filipov, Filip (2006). *Post-conflict Peacebuilding: Strategies and Lessons from Bosnia and Herzegovina, El Salvador and Sierra Leone. Some thoughts from the rights to education and health* (Santiago de Chile: CEPAL).

Fischer, Martina (2006). Integration or Segregation? Reforming the Education Sector. In: Martina Fischer eds., *Peacebuilding and Civil Society in Bosnia-Herzegovina. Ten Years after Dayton* (Münster: LIT-Verlag), 397–416.

Fischer, Martina (2013a). Political Context and Relevant Actors. In: Fischer, Martina – Petrović-Ziemer, Ljubinka eds., *Dealing with the Past in the Western Balkans. Initiatives for Peacebuilding and Transitional Justice in Bosnia-Herzegovina, Serbia and Croatia* (Berlin: Berghof Foundation), str. 5–18.

Fischer, Martina (2013b). Theoretical Approaches and Research Design. In: Fischer, Martina – Petrović-Ziemer, Ljubinka eds., *Dealing with the Past in the Western Balkans. Initiatives for Peacebuilding and Transitional Justice in Bosnia-Herzegovina, Serbia and Croatia* (Berlin: Berghof Foundation), str. 19–24.

Freedom House (2019a). *Bosnia and Herzegovina* (<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2019/bosnia-and-herzegovina>, 18. 2. 2020).

Freedom House (2019b). *Czech Republic* (<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2019/czech-republic>, 18. 2. 2020).

Fuchs, Jiří (2003). Komise pravdy v procesu národního usmíření. *Časopis pro právní vědu a praxi* 2003 (3), s. 212–219.

Gadzo, Mershiha (2018). Is Croatia undermining Bosnia's sovereignty? *Al Jazeera*. 18. 12. 2018 (<https://www.aljazeera.com/indepth/features/croatia-undermining-bosnias-sovereignty-181218142705856.html>, 8. 3. 2020).

Galtung, Johan (1967). *THEORIES OF PEACE. A Synthetic Approach to Peace Thinking* (Oslo: International Peace Research Institute).

GAN Integrity (2016). *Bosnia & Herzegovina Corruption Report*. August 2016 (<https://www.ganintegrity.com/portal/country-profiles/bosnia-herzegovina/>, 10. 3. 2020).

Grada (2020). *Dzuro Vladimír* (<https://www.grada.cz/autor/defaultauthor/?authorid=7487>, 26. 1. 2020).

Grodsky, Brian (2017). Bosnia's 25-year struggle with transitional justice. *The Conversation*. 5. 5. 2017 (<https://theconversation.com/bosnias-25-year-struggle-with-transitional-justice-75517>, 20. 2. 2020).

Hadzic, Lejla (2007). As Dayton Undergoes Proposals for Reform, the Status of Freedom of Movement, Refugee Returns, and War Crimes in Bosnia And Herzegovina. *Hum Rights Rev* 2008 (9), str. 137–151.

Haider, Huma (2010). The Politicisation of Humanitarian Assistance: Refugee and IDP Policy in Bosnia and Herzegovina. *Reliefweb*. 26. 4. 2010 (<https://reliefweb.int/report/bosnia-and-herzegovina/politicisation-humanitarian-assistance-refugee-and-idp-policy-bosnia>, 25. 2. 2020).

Heimerl, Daniela (2006). The Return of Refugees and Internally Displaced Persons: From Coercion to Sustainability? *International Peacekeeping* 12 (3), str. 377–390.

Heroux, Katherine (2017). Pupils Challenge Ethnically-Divided Education in Bosnia. *Balkan Insight*. 12. 6. 2017 (<https://balkaninsight.com/2017/06/12/students-challenge-ethnically-divided-education-in-bosnia-06-12-2017/>, 4. 3. 2020).

Higgins, Andrew (2018). In Bosnia, Entrenched Ethnic Divisions Are a Warning to the World. *The New York Times*. 19. 11. 2018 (<https://www.nytimes.com/2018/11/19/world/europe/mostar-bosnia-ethnic-divisions-nationalism.html>, 26. 2. 2020).

Horký, Petr (2019). Velké srovnání postkomunistických zemí. *Respekt*. 17. 11. 2019 (<https://www.respekt.cz/tydenik/2019/47/jak-se-nam-zije>, 8. 3. 2020).

Howell, Llewellyn D. (2007). Political Risk at the Interface of Civilizations: Bosnia and Herzegovina, Croatia, Iraq, and the United Arab Emirates. *Thunderbird International Business Review* 49 (4), str. 403–416.

Human Rights Watch (2018a). *Bosnia and Herzegovina Events of 2018* (<https://www.hrw.org/world-report/2019/country-chapters/bosnia-and-herzegovina#e5851f>, 18. 2. 2020).

Human Rights Watch (2018b). World Report 2018 - Bosnia and Herzegovina. *Refworld*. 18. 1. 2018 (<https://www.refworld.org/docid/5a61ee97a.html>, 26. 2. 2020).

Human Rights Watch (2019). *Bosnia and Herzegovina Events of 2019* (<https://www.hrw.org/world-report/2020/country-chapters/bosnia-and-herzegovina>, 26. 2. 2020).

Chandler, David (1999). The Bosnian Protectorate and the Implications for Kosovo. *New Left Review* 235 (May/June 1999), str. 124–134.

Chandler, David (2006 a). *Peace without Politics? Ten Years of State-Building in Bosnia* (London: Routledge).

Chandler, David (2006 b). STATE-BUILDING IN BOSNIA: THE LIMITS OF 'INFORMAL TRUSTEESHIP'. *International Journal of Peace Studies* 11 (1), str. 17–38.

IFC (nedatováno). *Tackling Youth Unemployment in Bosnia and Herzegovina* (https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/news_ext_content/ifc_external_corporate_site/news+and+events/news/tackling+youth+unemployment+in+bosnia+and+herzegovina, 10. 3. 2020).

Illmeier, Gertraud (2010). Summary. In: Felberbauer, Ernst M. – Predrag, Jureković eds., *15 Years of Peace-Building in the Western Balkans. Lessons Learnt and Current Challenges* (Amsterdam: NIOD), str. 213–218.

Irwin, Rachel – Šarić, Velma (2010). Calls for War Memorials Divide Bosnia. *IWPR*. 6. 12. 2010 (<https://iwpr.net/global-voices/calls-war-memorials-divide-bosnia>, 2. 2. 2020).

Janičko, Michal (2015). Misunderstanding the Other and Shy Signs of Openness: Discourse on the 1992-1995 War in the Current Bosniak and Bosnian Serb Media. *Středoevropské politické studie* 17 (1), 28–56.

Jost, Isabelle (2018). Bosnia and Herzegovina: from trauma work to reconciliation. *Swisspeace*. March 2018 (<https://www.swisspeace.ch/apropos/bosnien-und-herzegowina-ueber-traumaarbeit-zur-versoehnung/>, 27. 2. 2020).

Judah, Tim (2019). Bosnia Powerless To Halt Demographic Decline. *Balkan Insight*. 21. 11. 2019 (<https://balkaninsight.com/2019/11/21/bosnia-powerless-to-halt-demographic-decline/>, 5. 3. 2020).

Judt, Tony (2017). *Poválečná Evropa. Její historie od roku 1945* (Praha: Prostor).

Jukic, Elvira M. (2015). Bosnian Baby Beats Ethnically-Divided System. *BIRN*. 16. 2. 2015 (<https://balkaninsight.com/2015/02/16/bosnian-baby-beats-ethnically-divided-system/>, 26. 1. 2020).

Justice Initiative (nedatováno). *Sejdic and Finci v. Bosnia and Herzegovina* (<https://www.justiceinitiative.org/litigation/sejdic-and-finci-v-bosnia-and-herzegovina>, 25. 2. 2020).

Kadić, Neira (2019). Youth Heroes: Jajce Teens Halt Further Segregation in Schools. *Balkandiskurs*. 28. 2. 2019 (<https://balkandiskurs.com/en/2019/02/28/youth-heroes-jajce-teens-halt-further-segregation-in-schools/>, 3. 3. 2020).

Karabegović, Dženeta (2017). Aiming for transitional justice? Diaspora mobilisation for youth and education in Bosnia and Herzegovina. *Tandfonline*. 23. 8. 2017 (<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1369183X.2017.1354165>, 3. 3. 2020).

Kartous, Bob (2019). *No Future* (Praha: 65. pole).

Kelman, Herbert C. (2008). Reconciliation from a Socio-Psychological Perspective. In: Nadler, Arie – Malloy, Thomas E. – Rischer, Jeffrey D. eds., *The Social Psychology of Intergroup Reconciliation* (New York: Oxford University Press), str. 15–32.

Korkut, Hasan – Mulalić, Muhidin (2012). Implications of Dayton Peace Agreement on Current Political Issues in Bosnia-Herzegovina. *SDU Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences Special Issue on Balkans*, str. 107–117.

Kostić, Roland (2009). *Reconciling the Past and the Present – Evaluating Dayton Peace Accords 1995* (Uppsala: Uppsala University).

Kostić, Roland (2012). *Tranziciona pravda i pomirenje u Bosni i Hercegovini: čije uspomene, čija pravda?* (Uppsala: Uppsala University).

Kovacevic, Danijel (2017). Independence Day Events Expose Bosnia's Deep Divide. *Balkan Insight*. 1. 3. 2017 (<https://balkaninsight.com/2017/03/01/state-holiday-celebration-exposes-bosnia-s-deep-divide-02-28-2017/>, 13. 1. 2020).

Kovacevic, Danijel (2018). Bosnia's National Anthem Remains Lost for Words. *Balkan Insight*. 7. 2. 2018 (<https://balkaninsight.com/2018/02/07/new-attempt-that-bosnia-anthem-gets-lyrics-02-06-2018-2/>, 5. 3. 2020).

Kovacevic, Danijel (2020). Dodik Unveils Fresh Threat of Bosnian Serb Secession. *Balkan Insight*. 13. 2. 2020 (<https://balkaninsight.com/2020/02/13/dodik-unveils-fresh-threat-of-bosnian-serb-secession/>, 7. 3. 2020).

Kravos, Tomaž (2016). Sustainable Return: A Guarantee for Stability and Integration in Bosnia-Herzegovina. *Balkandiskurs*. 3. 2. 2016 (<https://balkandiskurs.com/en/2016/02/03/english-sustainable-return-a-guarantee-for-stability-and-integration-in-bosnia-herzegovina/>, 26. 2. 2020).

Kreimer, Alcira – Muscar, Robert – Elwan, Ann – Arnold, Margaret (2000). *Bosnia and Herzegovina. Post-Conflict Reconstruction. Country Case Study Series* (Washington D. C.: The World Bank).

Krupka, Jaroslav (2017). Praljak není zločinec! Váš rozsudek odmítám, vykřikl a vypil jed. *Deník*. 29. 11. 2017 (https://www.denik.cz/ze_sveta/praljak-neni-zlocinec-vas-rozsudek-odmitam-vykrikl-a-vypil-jed.html, 17. 3. 2020).

Lakic, Mladen (2017). Bosnia 'Still Struggling' to Resolve Refugee Problem. *Balkan Insight*. 27. 12. 2017 (<https://balkaninsight.com/2017/12/27/bosnia-still-fails-to-resolve-question-of-refugees-12-27-2017/>, 26. 2. 2020).

Latal, Srećko (2020). [Osobní komunikace] 26. 2. 2020.

Latal, Srećko (2019). Bosnia Remains Hostage to Old, Obsolete Narratives. *Balkan Insight*. 28. 10. 2019 (<https://balkaninsight.com/2019/10/28/bosnia-remains-hostage-to-old-obsolete-narratives/>, 3. 3. 2020).

Lazarević, Uroš (2015). Rozpad Jugoslávie a proces budování národnostně státních identit jako cesta k modernitě. In: Bittnerová, Dana – Moravcová, Mirjam, *Etnické komunity. Balkánské cesty. Díl I.* (Praha: Univerzita Karlova v Praze), str. 271–289.

Lederach, John Paul (1998). *Sustainable Reconciliation In Divided Societies* (Washington D.C.: United States Institute of Peace Press).

Less, Timothy (2020). Bosnia's 'Second Collapse' is Starting to Look Inevitable. *Balkan Insight*. 28. 2. 2020 (<https://balkaninsight.com/2020/02/28/bosnias-second-collapse-is-starting-to-look-inevitable/>, 3. 3. 2020).

Ljubojević, Ana (2017). 'Frames of Acceptance of International Criminal Justice in Serbia.' In: *After Nuremberg. Exploring Multiple Dimensions of the Acceptance of International Criminal Justice*, edited by Susanne Buckley-Zistel, Friederike Mieth and Marjana Papa (Nuremberg: International Nuremberg Principles Academy).

Lučić, Ivo (2017). Ivo Lučić: Danas je Praljak otišao u legendu a haški suci u tiješne podrumske prostorije. *Priznajem*. 29. 11. 2017 (<https://priznajem.hr/izdvojeno/ivo-lucic-danas-praljak-otisao-legendu-a-haski-suci-tiješne-podrumske-prostorije/37270/>, 17. 3. 2020).

Lueck, Collin (1993). Speaker Stresses Accord. Yevgeny Yevtushenko. *UWSP* 23. 9. 1993, s. 1–17.

Mackinnon, Mark (2018). In Bosnia-Herzegovina, fears are growing that the carefully constructed peace is starting to unravel. *The Globe And Mail*. 24. 5. 2018 (<https://www.theglobeandmail.com/world/article-in-bosnia-serb-nationalists-see-putin-and-trump-as-their-tickets-to/>, 5. 3. 2020).

Maksimović, Dragan (2020). Dodik: "Goodbye BiH, welcome RS-exit". *DW*. 18. 2. 2020 (<https://www.dw.com/hr/dodik-goodbye-bih-welcome-rs-exit/a-52413985>, 5. 3. 2020).

Mal, Polona – Rus, Tine – Boštic, Anže Voh (2007). POST-CONFLICT RECONSTRUCTION OF BOSNIA. *IFIME* (<https://www.ifimes.org/en/8125-post-conflict-reconstruction-of-bosnia>).

Malcolm, Noel (1994). *Bosnia. A Short History* (New York: New York University Press).

Masters, James (2017). Ratko Mladic guilty of genocide, sentenced to life in prison. *CNN*. 22. 11. 2017 (<https://edition.cnn.com/2017/11/22/europe/ratko-mladic-verdict/index.html>, 20. 2. 2020).

Meernik, James – Guerro, Jose Raul (2013). Can international criminal justice advance ethnic reconciliation? The ICTY and ethnic relations in Bosnia-Herzegovina. *Southeast European and Black Sea Studies*. 14 (3), str. 383–407.

Merton, Robert (1987). THREE FRAGMENTS FROM A SOCIOLOGIST'S NOTEBOOKS: Establishing the Phenomenon, Specified Ignorance, and Strategic Research Materials. *Ann. Rev. Social*. 13, str. 1–28.

Milanovic, Marko (2016). Understanding the ICTY's Impact in the Former Yugoslavia. *EJIL Talk: European Journal of International Law*. 11. 4. 2016 (<https://www.ejiltalk.org/understanding-the-ictys-impact-in-the-former-yugoslavia/>, 17. 3. 2020).

Milekcic, Sven (2019). Politics and Poison: How Croatian Media Reported Bosnian Croats' Trials. *Balkan Insight*. 29. 11. 2019 (<https://balkaninsight.com/2019/11/29/politics-and-poison-how-croatian-media-reported-bosnian-croats-trials/>, 17. 3. 2020).

Minority rights (nedatováno). *Bosnia and Herzegovina: Supporting minority victims of discrimination accessing their human rights* (<https://minorityrights.org/programmes-evaluations/bosnia-herzegovina-supporting-minority-victims-discrimination-accessing-human-rights/>, 19. 2. 2020).

Mojzes, Paul (2011). *Balkan Genocides: Holocaust and Ethnic Cleansing in the Twentieth Century* (Plymouth: Rowman & Littlefield Publisher, Inc.).

Nationalanthems (nedatováno). *Bosnia and Herzegovina* (<http://www.nationalanthems.info/ba.htm>, 5. 3. 2020).

Natoaktual (nedatováno). *Stabilization Force (SFOR) / Operace Joint Guard*. (http://www.natoaktual.cz/na_zpravy.aspx?y=na_zpravy/mise_sfor.htm, 13. 1. 2020).

Nikolic, Ivana (2016). Serbia Condemns Hague Pressure to Arrest Radicals. *Balkan Insight*. 11. 2. 2016 (<https://balkaninsight.com/2016/02/11/hague-court-pressure-angers-serbia-02-11-2016/>, 17. 3. 2020).

Oberpfalzerová, Hana (2012). Tranziční spravedlnost a proces národního usmíření v Bosně a Hercegovině. *Mezinárodní vztahy* 3 (2012), str. 5–28.

OSCE (2018a). *“Two Schools Under One Roof”. The Most Visible Example of Discrimination in Education in Bosnia and Herzegovina* (Sarajevo: OSCE Mission to Bosnia and Herzegovina).

OSCE (2018b). *A vision of unity: Jajce's student movement for inclusive multi-ethnic education*. 2. 11. 2018 (<https://www.osce.org/hcnm/401897>, 3. 3. 2020).

Özkan, Dirim Özgür (2014). PERCEPTION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA'S QUALIFICATION TO FIFA WORLD CUP 2014 BY DIFFERENT ETHNIC GROUPS. *Sport Mont*, XII (40-41-42), 167–174

Paris, Roland (2004). *At War's End. Building Peace After Civil Conflict* (Colorado: University of Colorado, Boulder).

Perry, Valery (2014). A 'Segment state' vision of the future of Bosnia and Herzegovina?. *Transconflict*. 10. 2. 2014 (<http://www.transconflict.com/2014/02/segment-state-vision-future-bosnia-herzegovina-102/>, 8. 3. 2020).

Pettigrew, David (2015). The Suppression of Cultural Memory and Identity in Bosnia: prohibited memorials and the continuation of genocide. In: Bittnerová, Dana – Moravcová, Mirjam, *Etnické komunity. Balkánské cesty. Díl I.* (Praha: Univerzita Karlova v Praze), str. 49–72.

Piralić, Rusmir (2020). [Osobní komunikace] 12. 2. 2020.

Popta, Malou van (2014). *The Experience of Power Sharing Through Bosnia-Herzegovina* (Wageningen: Wageningen University).

Prtina, Srdjan (2006). Uprchlická otázka Bosny a Hercegoviny. *Středoevropské politické studie*, 8 (2–3), str. 361–368.

Radačičová, Simone (2017). Spravedlnost, ne smíření: Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii končí. Odsoudil přes 80 lidí. *Hospodářské noviny*. 1. 12. 2017 (<https://archiv.ihned.cz/c1-65975420-spravedlnost-ne-smireni>, 19. 2. 2020).

Radio Free Europe (2015). *Bosnia's Ethnic Divisions, Before And After Dayton*. 13. 11. 2015 (<https://www.rferl.org/a/lasting-ethnic-divisions-in-bosnia/27363192.html>, 25. 2. 2020).

Radiosarajevo (2019). *Historija / Bila jednom jedna himna: "Jedna si jedina, moja domovina"*. 24. 11. 2019 (<https://radiosarajevo.ba/metromahala/teme/bila-jednom-jedna-himna-jedna-si-jedina-moja-domovina/358402>, 4. 3. 2020).

Ramsbotham, Oliver (2011). Introduction to conflict resolution: concepts and definitions. In: Ramsbotham, Oliver – Miall, Hugh – Woodhouse, Tom, *Contemporary conflict resolution: the prevention, management and transformation of deadly conflicts 3rd Edition* (Cambridge: University of Cambridge), str. 3–37.

Refworld (nedatováno). *Bosnia and Herzegovina: Human Rights Chamber for Bosnia and Herzegovina* (<https://www.refworld.org/publisher,HRCBIH,,,,,10.html>, 10. 3. 2020).

Reuters (2008). *Chronology – What happened during the war in Bosnia*. 22. 7. 2008 (<https://www.reuters.com/article/idUSL21644464>, 13. 1. 2020).

Right Livelihood Foundation (2016). *21 Years After the War, Bosnian Rape Survivors Still Grapple with Trauma and Stigma*. 14. 12. 2016 (<https://www.rightlivelihoodaward.org/media/21-years-after-the-war-bosnian-rape-survivors-still-grapple-with-trauma-and-stigma/>, 27. 2. 2020).

Richmond, Oliver P. – Franks, Jason (2009). Between partition and pluralism: the Bosnian jigsaw and an ‘ambivalent peace’. *Southeast European and Black Sea Studies* 9 (1–2), str. 17–38.

Rod, Zdeněk – Chrášćová, Halina (2019). Socio Economic Pressure of Parallel Structures in Kosovo. *CBAP*. 13. 4. 2019 (<http://www.cbap.cz/archiv/3920>, 27. 2. 2020).

Sarancic, Jusuf (2016). *On Multiethnic Schools in Consociational Democracies: A Comparative Analysis of Brčko District and Bosnia-Herzegovina* (Appleton: Lawrence University).

Saric, Velma – Herman, Elizabeth D. (2014). Why Bosnia has the world's highest youth unemployment rate. *PRI*. 9. 10. 2014 (<https://www.pri.org/stories/2014-10-09/why-bosnia-has-worlds-highest-youth-unemployment-rate>, 10. 3. 2020).

Schmunk, Michael (2010). 15 Years of Peace-, State and Nation-Building: Basic Lessons from the Balkan Lab. In: Felberbauer, Ernst M. – Predrag, Jureković eds., *15 Years of Peace-Building in the Western Balkans. Lessons Learnt and Current Challenges* (Amsterdam: NIOD), str. 17–40.

Simor, Jessica (1997). Tackling human rights abuses in Bosnia and Herzegovina: the Convention is up to it, are its institutions? *European Human Rights Law Review*. 1997, str. 1–14.

Sito-Sucic, Daria (2008). Ethnic Croats feel sidelined in Bosnia, leaders say. *Reuters*. 20. 3. 2008 (<https://www.reuters.com/article/us-bosnia-croats/ethnic-croats-feel-sidelined-in-bosnia-leaders-say-idUSTZO94095920080320>, 8. 3. 2020).

Sito-Sucic, Daria (2018). U.N. war crimes courtroom displayed in Sarajevo to preserve tribunal's legacy. *Reuters*. 10. 12. 2018 (<https://www.reuters.com/article/us-bosnia-tribunal-legacy/u-n-war-crimes-courtroom-displayed-in-sarajevo-to-preserve-tribunals-legacy-idUSKBN1O91OD>, 20. 2. 2020).

Skoko, Božo (nedatováno). *WHAT CROATS, BOSNIAKS AND SERBS THINK OF EACH OTHER AND WHAT DO THEY THINK ABOUT BH* (https://www.bozorskoko.com/english/news-details_14/what-croats-bosniaks-and-serbs-think-of-each-other-and-what-do-they-think-about-bh_253/, 5. 3. 2020).

Stojanović, Milica (2020). HUMAN RIGHTS PROGRESS FALTERING IN SOUTH AND CENTRAL EUROPE: HRW. *Balkan Insight*. 14. 1. 2020 (<https://balkaninsight.com/2020/01/14/human-rights-progress-faltering-in-south-and-central-europe-hrw/>, 3. 3. 2020).

Subotic, Jelena (2018). In Serbia, No Tears for Victims of Srebrenica. *Balkan Insight*. 12. 6. 2018 (<https://balkaninsight.com/2018/07/12/in-serbia-no-tears-for-victims-of-srebrenica-07-12-2018/>, 17. 3. 2020).

Surk, Barbara (2018a). In a Divided Bosnia, Segregated Schools Persist. *New York Times*. 1. 12. 2018 (<https://www.nytimes.com/2018/12/01/world/europe/bosnia-schools-segregated-ethnic.html>, 3. 3. 2020).

Surk, Barbara (2018b). Milorad Dodik Wants to Carve Up Bosnia. Peacefully, if Possible. *New York Times*. 16. 2. 2018 (<https://www.nytimes.com/2018/02/16/world/europe/dodik-republika-srpska-bosnia.html>, 3. 3. 2020).

Swimelar, Safia (2012). Education in Post-war Bosnia: The Nexus of Societal Security, Identity and Nationalism. *Ethnopolitics* 2012, str. 1–22.

Šalaka, Kemal (2020). [Osobní komunikace] 24. 2. 2020.

Toè, Rodolfo (2015a). 7,000 Bosnians Still Homeless after 1990s War. *Balkan Insight*. 14. 12. 2015 (<https://balkaninsight.com/2015/12/14/7-000-bosnians-still-live-in-collective-centers-says-bosnian-ngo-12-13-2015/>, 26. 2. 2020).

Toè, Rodolfo (2015b). Croats Vanishing From Bosnia, Bishop Says. *Balkan Insight*. 16. 12. 2015 (<https://balkaninsight.com/2015/12/16/catholic-leaders-lament-disappearance-of-croats-from-bosnia-12-15-2015/>, 8. 3. 2020).

Torsti, Pilvi (2007). How to deal with a difficult past? History textbooks supporting enemy images in post-war Bosnia and Herzegovina. *J. CURRICULUM STUDIES* 39 (1), str. 77–96.

Torsti, Pilvi (2009). Segregated Education and Texts: A Challenge to Peace In Bosnia And Herzegovina. *International Journal On World Peace*. XXVI (2), str. 65–82.

Trading economics (2020). *Bosnia And Herzegovina - Poverty Headcount Ratio At \$3.20 A Day (2011 PPP) (% Of Population)* ([https://tradingeconomics.com/bosnia-and-herzegovina/poverty-headcount-ratio-at-\\$3-20-a-day-2011-ppp-percent-of-population-wb-data.html](https://tradingeconomics.com/bosnia-and-herzegovina/poverty-headcount-ratio-at-$3-20-a-day-2011-ppp-percent-of-population-wb-data.html), 10. 3. 2020).

Transparency International (2019). *CORRUPTION PERCEPTIONS INDEX 2019* (<https://www.transparency.org/cpi2019>, 10. 3. 2020).

Tuzlančić, Dušan (2018). [Osobní komunikace] 3. 2. 2018.

UNDP (2020). *Youth unemployment in Bosnia and Herzegovina: How much rejection can you take?* (https://www.ba.undp.org/content/bosnia_and_herzegovina/en/home/ourwork/democraticgovernance/successstories/youth-unemployment-in-bosnia-and-herzegovina--how-much-rejection.html, 10. 3. 2020).

UNHCR (2010). *The Handbook for the Protection of Internally Displaced Persons* (Geneva: UNHCR).

UNHCR (2001). *Bosnia murder of a 16-year-old Bosniak returnee*. 13. 6. 2001 (<https://www.unhcr.org/news/briefing/2001/7/3b4f08754/bosnia-murder-16-year-old-bosniak-returnee.html>, 25. 2. 2020).

UNHCR (2015). *INTERNALLY DISPLACED PERSONS AND RETURNEES IN BOSNIA AND HERZEGOVIN* (<http://reporting.unhcr.org/node/12020>, 26. 2. 2020).

United Nations in Bosnia and Herzegovina (nedatováno). *Children of War to Children of Peace: "I wish no child would ever experience what we had experienced!"* (http://ba.one.un.org/content/unct/bosnia_and_herzegovina/en/home/our-stories/djeca-rata-djeca-mira--elimo-da-ni-jedno-dijete-ne-doivi-ono-to-.html, 26. 1. 2020).

UN Security Council (2001). Success of multi-ethnicity, refugee return crucial in Bosnia-Herzegovina, Council members are told. *Reliefweb*. 15. 6. 2001 (<https://reliefweb.int/report/bosnia-and-herzegovina/success-multi-ethnicity-refugee-return-crucial-bosnia-herzegovina>, 25. 2. 2020).

USTRCR (nedatováno). *Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod* (<https://www.ustrcr.cz/data/pdf/projekty/usmrceni-hranice/umluva.pdf>, 18. 2. 2020).

Visser, Oane – Bakker, Marte (2016). Multicultural Vanguard? Sarajevo's Interethnic Young Adults between Ethnic Categorisation and International Spaces. *Tandfonline*. 30. 3. 2016 (<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09668136.2015.1136595?scroll=top&needAccess=true>, 26. 2. 2020).

Waisová, Šárka (2009). *Post-War Reconstruction And Peace-Building* (Ljubljana: Faculty of Social Sciences).

Wendt, Alexander (1992). Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics. *International Organization* 46 (2), pp. 391–425.

Wolf, Veronika (2018). Jedna země, tři prezidenti a tři školské systémy — vzdělání, které rozděluje. *Medium*. 10. 5. 2018 (<https://medium.com/edtech-kisk/jedna-země-tři-prezidenti-a-tři-školské-systémy-vzdělán%C3%AD-které-rozděluje-94ed0e012c75>, 2. 3. 2020).

World Bank (2019a). *Breaking the Cycle of Roma Exclusion in the Western Balkans*. March 2019 (<https://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/breaking-cycle-of-roma-exclusion-in-western-balkans>, 20. 2. 2020).

World Bank (2019b). *Country Profile. Bosnia and Herzegovina. 2019* (https://databank.worldbank.org/views/reports/reportwidget.aspx?Report_Name=CountryProfile&Id=b450fd57&tbar=y&dd=y&inf=n&zm=n&country=BIH, 8. 3. 2020).

World Bank (2019c). *Country Profile. North Macedonia. 2019* (https://databank.worldbank.org/views/reports/reportwidget.aspx?Report_Name=CountryProfile&Id=b450fd57&tbar=y&dd=y&inf=n&zm=n&country=MKD, 3. 3. 2020).

World Bank (2019d). *Country Profile. Kosovo. 2019* (https://databank.worldbank.org/views/reports/reportwidget.aspx?Report_Name=CountryProfile&Id=b450fd57&tbar=y&dd=y&inf=n&zm=n&country=XKX, 3. 3. 2020).

World Bank (2019e). *Unemployment, total (% of total labor force) (national estimate) - Bosnia and Herzegovina. 2019* (<https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.NE.ZS?locations=BA>, 10. 3. 2020).

Xhaho, Armela – Šabanović, Anida eds. (2019). *HUMAN RIGHTS DEFENDERS IN THE WESTERN BALKANS. Intimidation Instead of Recognition* (Stockholm: Kontura).

Žižek, Slavoj (2014). Anger in Bosnia, but this time the people can read their leaders' ethnic lies. *Guardian*. 10. 2. 2014 (<https://www.theguardian.com/commentisfree/2014/feb/10/anger-bosnia-ethnic-lies-protesters-bosnian-serb-croat>, 10. 3. 2020).

Žíla, Ondřej (2014a). „Jedna si jedina moja domovina?“. *Etno-demografické proměny Bosny a Hercegoviny v letech 1945–2013* (Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy).

Žíla, Ondřej (2014b). (Ne)úspěšnost repatriačního procesu v postdaytonské Bosně a Hercegovině. Politické příčiny slabé návratnosti. In: Bittnerová, Dana – Moravcová, Mirijam eds., *Etnické Komunity Lidé Bosny a Hercegoviny* (Praha: FHS UK), 83–104.

Žíla, Ondřej (2015a). ETNICKÉ INŽENÝRSTVÍ, ČI NEODVRATNÁ REALITA? EXODUS BOSENSKÝCH SRBŮ ZE SARAJEVA. PO SKONČENÍ OBČANSKÉ VÁLKY. PŘÍČINY, DŮSLEDKY, ŘEŠENÍ. *Český lid* 102 (2), str. 129–150.

Žíla, Ondřej (2015b). Institucionálně řízený vs. Spontánní návrat utečenců. Srovnání repatriačních strategií v poválečné Bosně a Hercegovině. In: Bittnerová, Dana – Moravcová, Mirijam eds., *Etnické Komunity. Balkánské cesty. I. díl* (Praha: FHS UK), 109–147.

Žíla, Ondřej (2019). Bosnu a Hercegovinu rozvrací střet tří národů. *Česká pozice. Lidovky*. 22. 2. 2019 (https://ceskapozice.lidovky.cz/tema/bosnu-a-hercegovinu-rozvraci-stret-tri-narodu.A190218_180450_pozice-tema_lube, 10. 3. 2020).

Summary

The diploma thesis explores the post-conflict reconstruction in Bosnia and Herzegovina (BiH) with special emphasis on the management of the inter-ethnic reconciliation after the Dayton Peace Agreement (Dayton). Even though it has already been 25 years of reconstructing the war-torn society in BIH, it seems that one of the most significant parts, the management of the reconciliation in the society, has proved to be deficient. Inter-ethnic tensions are omnipresent on all levels of society. Therefore, such inconstancy is then reflected by politics of the nationalistic political parties, declining economic situation accompanied by considerable drain-brain, divided education system or by international displaced persons (IDPs) reluctant to return to their original homes. Given the obvious reconciliation obstacles, this thesis aims to explore whether reconciliation is being managed accordingly or not. In case of a failure of this administration the aim is to research possible reasons. In the theoretical part, drawing on the considerable amount of peacebuilding and post-conflict reconstruction literature the author sought after crucial milestones which should be fulfilled to manage the reconciliation. By the same token, the author analysed the Dayton Peace Agreement (1995) to discover the articles dedicated to reconciliation. Pursuant the theoretical literature and Dayton agreement the theoretical framework was constructed to analyse the reconciliation in BIH. The framework contains seven sequences: 1) the work of truth commission; 2) respect for human rights and the role of a tribunal; 3) management of IDPs and refugees; 4) education; 5) common vision of future; 6) satisfactory socio-economic conditions; and 7) the work of the commission for historical monuments. In other words, in the thesis, it had been investigated what the current state of reconciliation in Bosnia is vis-à-vis the procedures and progress mentioned in the literature and vis-à-vis the goals set by Dayton. The framework was later on used in the empirical part where the actual conditions of the reconciliation were examined. In conclusion, based on the empirical shreds of evidence it was evaluated which sequence of the framework has or has not been managed yet. Furthermore, to conduct this research the author used the historiographic method with the comparative elements. Lastly, the methodology was also accompanied by interviews with civil society actors.

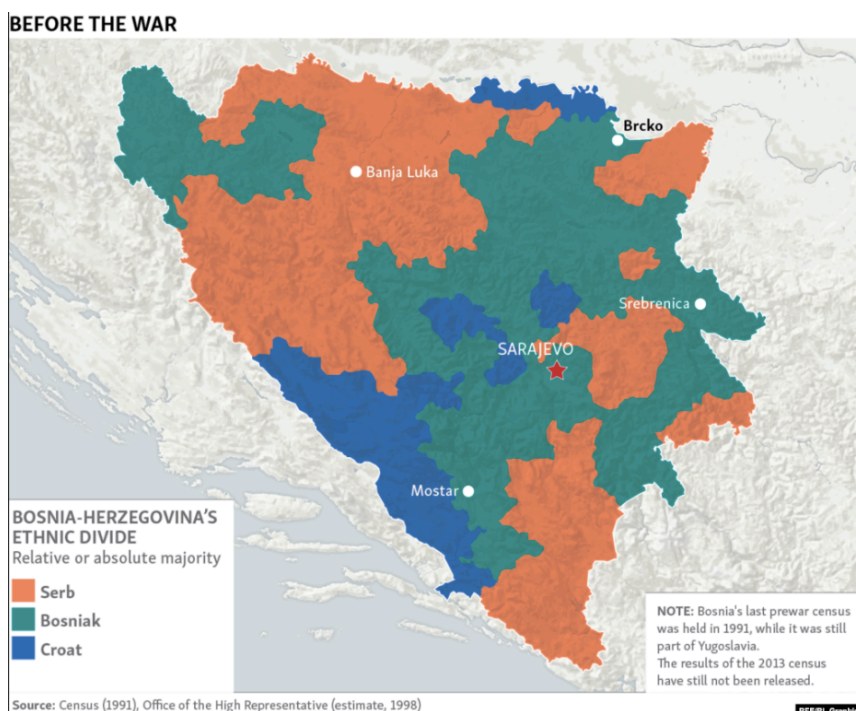
Seznam příloh

Příloha 1. - Questionnaire

1. What do you think that the current obstacles towards the reconciliation in BiH are (Be as specific as much as you can)?
2. Do you consider the overall endeavor in BiH towards the inter-ethnic reconciliation as sufficient/ successful?
  - a. If yes, could you specify why is that so?
  - b. If not, could you explain why do you think so?
3. What could have been done better in order to accomplish way more effective reconciliation in the Bosnian society (post-conflict initiatives, the role of international sectors/NGOs, the role of local politicians, other activities)? Can you think of any improvement?
4. In terms of human rights, do you think that human rights are being fostered? Or do you suggest that they are not supported as much as they should be? Finally, can you envisage that respecting human rights can lead towards reconciliation?
5. Do you think that the points below can influence the reconciliation process in BiH? If yes/no, why?
  - a. The return of internal displaced persons (IDPs). Was the return of IDPs successful? Can the return of IDPs help to reconcile society?
  - b. How do you perceive the inter-ethnic communication in BiH?
  - c. Do you suggest the political parties play any role in the reconciliation process? If yes/no, why?
  - d. BiH is known that some schools remained ethnically divided and at some place the curriculum differs (different narratives regarding the history etc.). Do you see that as an obstacle towards reconciliation?
  - e. According to your opinion, can also the distribution of economic capital influence the reconciliation (current statistic shows that 30 % of youth is unemployed)?
  - f. I have noticed that in some ways the placement of certain monuments (war memorials) cause an issue in the society. Do you consider this fact as an obstacle towards the reconciliation?

- g. Do you consider that the work of International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY) helped the reconciliation in BiH (concerning the fact the considerable amount of perpetrators have been sentenced so far)?

Příloha 2. – demografická mapa BaH před a po konfliktu

Demografická mapa BaH před konfliktem. Oranžová barva označuje bosenské Srby, zelená Bosňáky a modrá bosenské Chorvaty (Radio Free Europe 2015).

Demografická mapa BaH po konfliktu. Oranžová barva označuje bosenské Srby, zelená Bosňáky a modrá bosenské Chorvaty (Radio Free Europe 2015).